

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Formování běloruské národní identity v
biografickém vyprávění**

David Pergl

Plzeň 2018

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Formování běloruské národní identity
v biografickém vyprávění**

David Pergl

Vedoucí práce:

Doc. Petr Lozoviuk, Ph.D.

Katedra antropologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2018

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literatury.

Plzeň, duben 2018

.....

Poděkování

Rád bych tímto způsobem poděkoval svému vedoucímu práce Doc. Petru Lozoviukovi, Ph.d. za vstřícný přístup a cenné rady během konzultací. Dále bych zde poděkoval svým respondentům, kteří mi ochotně věnovali svůj čas.

Obsah

ÚVOD	7
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	10
1. 1 Kolektivní identita v diskurzu sociálních věd	10
1. 2 Kolektivní paměť jako druh kolektivní identity	14
1. 3 Národní identita ve studiích teorií nacionalismu	18
2. PŘEHLED ANALYTICKÉHO DISKURZU O BĚLORUSKÉ IDENTITĚ	23
3. BĚLORUSKÁ KOMUNITA V ČESKÉ EMIGRACI V HISTORICKÝCH I SOUČASNÝCH SOUVISLOSTECH	36
3. 1 Možnosti identifikace u běloruské etnické menšiny	41
4. METODOLOGICKÁ ČÁST	44
4. 1 Metoda biografických narativních interview	44
5. BIOGRAFICKÝ VÝZKUM.....	47
5. 1 Základní podrobnosti o výzkumu	47
5. 2 Sociálně demografický soubor respondentů	49
6. ANALÝZA A INTERPRETACE BIOGRAFICKÝCH INTERVIEW ..	51
6. 1 Úvodní autobiografická vrstva.....	51
6. 2 Vliv nového sociokulturního prostředí na identifikaci .	54
6. 3 Transnacionální migrace a udržování komunikace s původní vlastí	57

6. 4 Symbolika jazyka	58
6. 5 Vztah k historii a paměť Velké vlastenecké války.....	61
6. 6 Konstrukce a interpretační vymezení hranic my-oni	62
ZÁVĚR	64
SEZNAM LITERATURY	68
INTERNETOVÉ ZDROJE:.....	75
RESUME	77
SEZNAM INFORMÁTORŮ:.....	78

Úvod

Výběr tématu mé bakalářské práce byl spojen s měsíčním studijním pobytem na Běloruské státní univerzitě v Minsku. Na základě této konkrétní zkušenosti jsem mohl získat první vlastní i zprostředkované zkušenosti s běloruským sociokulturním prostředím, a současně jsem zde začínal výrazněji zvažovat budoucí zpracování této problematiky, k němuž jsem postupně vyhledával vhodné literární publikace. Pro budoucí výzkum bylo rovněž velice významné, že jsem mohl skrze tento pobyt získat řadu přátelských kontaktů, které mi následně umožnily snadnější přístup k běloruským emigrantům žijícím v České Republice.

Právě skupina běloruských emigrantů žijících na území České Republiky se stala hlavním předmětem mé práce. Od roku 2013 je této skupině běloruských emigrantů českým státem oficiálně přiznán status národnostní menšiny. V českém mediálním i veřejném prostoru se však informace o Bělorusku objevují jen výjimečně, což se projevuje i nízkým povědomím a nedostatečnými znalostmi ohledně běloruské kultury, historie a společnosti. V oblasti českých sociálních a humanitních věd se lze setkat s podobnou situací, práce zabývající se problematikou související s Běloruskem jsou zde zastoupeny velmi skromně. Již z tohoto důvodu může tato práce poskytnout určitý přínos, nové pohledy na danou problematiku a obohacení v současnosti příliš nerozvinutého badání kolem běloruské menšiny žijící v České Republice.

Cílem práce je prostřednictvím metody biografických vyprávění s vybranými příslušníky běloruské menšiny zanalyzovat a popsat, jakým způsobem tito jednotlivci v rámci svých životních vyprávění konstruují svůj vlastní vztah k národní identifikaci. Mojí snahou bylo rovněž za pomoci narativní analýzy zaznamenat významné atributy běloruské identity, které byly založeny na přijatých a sdílených hodnotách vytvářejících u jednotlivců pocit sounáležitosti se skupinou. Specifičnost mnou zvolené skupiny běloruských emigrantů, spočívá již v jejich přímé

zkušenosti s životem v odlišném sociokulturním prostředí, což má také silný význam při jejich identifikaci s původní domovinou.

Na nejzákladnější rovině tato práce sestává ze dvou částí, teoretické a praktické povahy, které jsou dále strukturovány do několika samostatných kapitol. První kapitola je zaměřena na teoretickou oblast. V jednotlivých podkapitolách představuji několik možných teoretických přístupů, skrze něž se může přistupovat k problematice národní identity. Na počátku vymezuji na příkladu několika vybraných autorů, jakým způsobem se v oblasti sociálních věd přistupuje a uvažuje o pojmu kolektivní identity. Na to navazuje podkapitola, jež se výhradně věnuje tradici spojené s kolektivní pamětí, kterou lze chápat v těsné blízkosti s kolektivní identitou, poněvadž právě na intersubjektivní rovině sdílených a předávaných představ o společné minulosti se upevňuje pocit kolektivní totožnosti a solidarity. Výrazná pozornost je zde věnována práci německého egyptologa Jana Assmanna (2001) a jeho pojetí kulturní a komunikativní paměti, v němž rozpracoval myšlenky zakladatele tradice kolektivní paměti Maurice Halbwachse. V poslední podkapitole přiblížím, jak jsou na analytické rovině v oblasti studia teorií nacionalismu chápány pojmy jako národ, nacionalismus či národní identita. Ve druhé kapitole uvádím přehled několika relevantních studií, jež z mého pohledu obohatily a pomohly rozvíjet vědecký diskurz kolem běloruské národní identity. Třetí závěrečná kapitola teoretické části blíže pojednává o zkoumané skupině běloruských emigrantů žijících v České Republice. Zaměřuji se zde přitom nejprve na historickou emigraci Bělorusů, která byla součástí mnohem širší migrace z bývalé carské říše do meziválečného Československa během tzv. *Ruské pomocné akce*. Výraznější pozornost je však věnována současným běloruským emigrantům v České Republice. Pro tuto část práce čerpám především ze studií antropoložky Michaely Šmídové (2004, 2005, 2008a, 2008b), jejíž zjištění se opírala o několikaletý terénní výzkum uvnitř běloruské komunity. Součástí této kapitoly tvoří rovněž podkapitola, věnující se

problematice identifikace etnických menšin, kde se předně zaměřuji na identifikaci Bělorusů žijících v České Republice.

Od čtvrté kapitoly mé práce začíná již zmiňovaná praktická či metodologická část, v níž blíže představuji podrobnosti o biografickém výzkumu zaměřeném na běloruskou komunitu žijící v České Republice. Součástí čtvrté kapitoly je podkapitola, v níž přibližuji vybrané koncepty, které byly použité v rámci samotného přístupu k biografickému výzkumu. Pro tento účel jsem vycházel především z pojetí *biografických narativních interview* německého sociologa Fritze Schützeho (1983, 1994, 1999). V následující části věnované už samotnému biografickému výzkumu, je ve dvou podkapitolách představen charakter výzkumu a sociálně demografické podrobnosti skupiny vybraných respondentů. Šestá kapitola obsahuje jednotlivé výpovědi respondentů, které jsou analyzovány a následně interpretovány v tematických oddílech každé z podkapitol. V nich se objevují vybrané narace, demonstrující vztah respondentů ke své národní identifikaci a současně naznačující konkrétní jevy, na základě nichž, si utvářejí pocit společné sounáležitosti. V závěru předložím shrnutí a výsledné poznatky z celé práce.

1. Teoretická východiska

1. 1 Kolektivní identita v diskurzu sociálních věd

Historické počátky pojmu identity jsou spojovány především s osobou amerického psychoanalytika ovlivněného Freudovou prací E. H. Eriksona, který uvedl tento termín do odborného diskurzu sociálních a psychologických věd v polovině minulého století. Zasloužil se o to především ve své slavné psychosociální teorii lidského vývoje (Erikson 1950, 1968), kde podrobně popsal postupná stádia vývoje, utvrzování vlastního já ve vztazích ke konkrétnímu sociokulturnímu kontextu a projevy vnitřních krizí, silně ovlivňující budoucí osobní identitu jedinců. Obecněji se však výzkumy identity v psychologickém vědeckém diskurzu orientovaly především k vnitřnímu zkoumání psychologických a individuálních struktur. Snaha propojit psychologické metody s kulturními projevy se stala příznačnou především pro americkou poboasovskou kulturní tradici antropologie. Toto počáteční úsilí je nejvýrazněji viditelné v pracích tzv. *Školy osobnosti a kultury*, mezi jejíž nejvýznamnější zástupce patří M. Medová a R. Linton (Soukup / Vodáková / Vodáková 2000: 90–97).

V oblasti sociologického diskurzu jsou začátky výzkumu reflektujícího detailněji předmět identity spojeny s různými směry tzv. *interpretativní sociologie*. Především se zde jedná o směry jako symbolický interakcionismus, dramaturgickou sociologii, fenomenologickou sociologii a sociální konstruktivismus, u nichž lze nalézt řadu podobností, co se týče teoretického přístupu (Schutz / Luckmann 1973, Berger / Luckmann 1999, Goffman 2003). Jejich zaměření neobsahovalo snahy poznávat skutečný a objektivní svět, ale zkoumat především to, jakým způsobem aktér zakouší subjektivnost světa a interpretuje významy ze své každodenní sociální zkušenosti za pomoci jazykového nástroje (Holubová 2016: 36–41).

Pro ujasnění je zde nezbytné zmínit, že jednatel v rámci specifických situací svého každodenního života využívá několika forem identit. Elementární rozlišení v tomto ohledu představují dvě nejzákladnější formy ztotožnění, které se implikují do sféry sociální a individuální, mohou se vzájemně doplňovat, ovlivňovat nebo být ve zcela nezávislém postavení. Člověk se tak ztotožňuje skrze vlastní vnímání osobní identity, tedy prostřednictvím vědomí své individuální jedinečnosti, které je utvářeno, upevňováno a internalizováno v průběhu života jedince (Tyrlík / Macek / Širůček 2010: 36–40).

Současně se u každého jedince vytváří primární potřeba někam patřit, tzn. nutnost identifikace s různými typy skupin na základě konkrétních symbolických souborů hodnot, znaků a podmínek. Podle Petra Lozoviuka jsou tyto identifikační procesy charakterizovány následovně: „každé individuum je „vpleteno“ do řady sociálních sítí, resp. je členem mnoha sociálních skupin. Každému se nabízí široká paleta možných identifikačních vzorců či jejich kombinací, které ovšem vykazují nestejnou šíři a komplexnost. V rámci každé skupiny tak může vznikat prostor, ve kterém dochází ke konkurenčnímu střetávání nejrůznějších identifikačních kritérií“ (Lozoviuk 2005: 40). V tomto ohledu se mluví o skupinové či kolektivní identitě.

Švédský antropolog T. H. Eriksen v návaznosti na výklad identity v koncepci Federica Bartha, navrhuje způsob rozlišení dvou vzájemně antagonistických částí osobní identifikace, mezi kterými však nelze stanovit zcela jednoznačné dichotomické hranice. Jednu z těchto složek identifikace nazývá *imperativní*, podle jeho výkladu je nám vnucena především z vnějšího světa. Jedná se zde o kategorie jako etnický původ, věk nebo pohlaví. Imperativní identity přesto nemají statický charakter, existuje zde možnost s nimi manipulovat v rámci strategického vyjednávání o situačních definicích. Oproti tomu druhá součást osobní

identifikace se skupinou, *zvolená identita* je především výsledkem našeho vědomého rozhodnutí (Eriksen 2007: 70–72).

V jiné ze svých prací Eriksen důrazně připomíná relevantní specifikace kolektivní identifikace v oblasti teorií nacionalismu a etnicity. V nich panuje určitá shoda, že pro identifikace jedince se skupinou je příznačný charakter relační, situační a flexibilní. U člověka se objevuje několik potenciálních možností identit, jejichž významový dopad na sociální každodennost se různí. Podobně může být identifikace opatřena politickými významy, což může v důsledku vytvářet skupinové a mocenské soupeření. „To však neznamena, že kolektivní identita může být vytvořena zbytečně. Musí být důvěryhodně spojena s osobními zkušenostmi lidí. Tyto zkušenosti jsou zase flexibilní – nejen historici, ale každý jiný také vybírá a interpretuje události, aby vytvořil určitý smysl pro minulost“ (Eriksen 2001: 61).

Při bližším studiu termínu kolektivní identity zjistíme, že v současnosti se jedná o nadměrně užívaný pojem, který nelze jednostranně definičně specifikovat, jelikož jeho jasně formulované hranice jsou často zastřené v množství rozdílných přístupů k tomuto fenoménu napříč nejrůznějšími obory. Třebaže je možné v rámci „identitárně emancipačních procesů“ shledat určité ustavující se pravidelnosti, jež jsou spojeny s „intersubjektivním pocitem sounáležitosti“. Tyto kolektivní reprezentace vědomí společné solidarity však nejsou všeobecně a trvale platnými kritérii, nýbrž byly nově konstruovány a reinterpretovány s možným odkazem na předcházející symbolické formy. Kolektivní identitu je tak možné chápat především jako trvalý dynamický proces, který prochází v rámci „sociálních interakcí“ neustálými transformacemi a potvrzováními (Lozoviuk 2005: 38–41).

Na další z významných aspektů, jež pomáhá lépe uchopit pojem kolektivní identity, se zaměřuje ve své studii *My a ti druzí* (1997) Bedřich

Loewenstein, který přináší řadu úvah, na nichž se snaží demonstrovat a porozumět skupinovým procesům utváření zdánlivých hranic. Typ takového kolektivního jednání metaforicky přirovnává ke stavění plotů, kdy mezi skupinou našinců a těmi „cizími“ vzniká hranice, podobně jako v Barthově koncepci. Počátek je možné podle něho hledat již v rámci mikrosvěta domu, kde dochází ke klasifikacím vnitřku a vnějšku, mého a tvého. Prostor domu jako by nám přinášel pocit bezpečí, jistoty a chránil nás před úzkostmi, které v nás může vyvolávat nepřehlednost vnějšího světa. „Příklady ovšem znovu ukazují, že kolektivní identity a pořádky, které komunikují pomocí značek, hranic, polarizací, nejsou spontánně přirozené, rodové, třebaže strážci tradic vypravují o – zpravidla vynalezeném – společném původu, z něhož jsou jiní vyloučení“ (Loewenstein 1995: 190).

Pro jasnější osvětlení problematiky spojené s variabilní mírou identifikační síly v rámci skupiny (tedy například proč nějaké typy kolektivit mají silnější cítění vlastní příslušnosti ke skupině a jiné mnohem slabší). K tomu Eriksen využívá tzv. *Simmelova pravidla*, které lze obecně definovat způsobem, „že vnitřní soudržnost skupiny je odvislá od míry vnějšího tlaku“. Tento princip demonstruje, že jakákoliv entita čelící silnému tlaku (např. malé národy, etnické menšiny) bude mít o to více pevnější identifikační vazby vzájemné sounáležitosti, soudržnosti a jasně vymezené ohraničení svého společenství. Vnější tlak by však nestačil jako jediný silný sjednocující princip kolektivity. Další významnou konstantou sloužící k upevnování vazeb jsou vnitřní mechanismy uspořádání založené u jednotlivých členů na pocitech dluhu a loajalitě vůči skupině. „Aby skupina mohla existovat a fungovat, musejí v jejím rámci proudit jisté zdroje, musí mít strukturu autorit, která se stará o to, aby byly normy bezvýhradně dodržovány a následovány a musí se ideologicky legitimovat – musí mít důvod své vlastní existence a ten také obhájit“ (Eriksen 2007: 75).

1. 2 Kolektivní paměť jako druh kolektivní identity

S otázkou studia kolektivní identity je v mnoha ohledech úzce propojeno i téma kolektivní paměti. Jak již bylo uvedeno výše, společné vědomí solidarity a sounáležitosti se skupinou, její ohraničení a výjimečnost jsou upevňovány a podporovány skrze abstraktní odkazy k vlastní plodné minulosti. „Vzpomínkou na své dějiny a zpřítomněním fundujících vzpomínkových figur si skupina zajišťuje svou identitu. Nemíníme tu žádnou všední identitu. Kolektivní identity v sobě mají cosi slavnostního, (...) překračují horizont každodennosti a vytvářejí předmět ceremoniální, všednosti se vymykající komunikace“ (Assmann 2001: 50). Člověk jako individuální lidská bytost je vybaven neurologickými a kognitivními systémy, které mu dovolují jedinečným způsobem uchovávat, zpracovávat a užívat informace zprostředkované za pomoci paměti. Nicméně paměť se neprojevuje pouze na individuální úrovni, ale v podstatně odlišné podobě se konstruuje vztah k minulosti v intersubjektivní rovině sociálních skupin a institucí. Tento druh kolektivní paměti je internalizován jednotlivci v rámci společenských interakcí, v nichž se recipuje a utváří povědomí skupiny o vlastní minulosti prostřednictvím sdílených vyprávění, textů, mýtů, rituálů, památníků a dalších *symbolických míst* (Kubišová 2014: 83).

Obecné počátky studia paměti jsou spojeny především s vědeckými pracemi z oblasti psychologie, za nejvýznamnější rané průkopníky zabývající se detailněji zkoumáním tohoto tématu jsou považováni Hermann Ebbinghaus a později Frederick Barlett. Za Ebbinghausovo ústřední dílo je považována ve své době vlivná monografie *O paměti* (1885), kde představil své dosavadní experimentální výsledky v oblasti studia paměti. Zkoumání funkčnosti vlastních procesů paměti testoval přímo na sobě, prostřednictvím učení

se bezesmyslných slabik. Na základě těchto experimentálních zjištění dospěl k závěrům, které jsou dnes známé jako *Ebbinghausova křivka zapomínání*, což tedy zjednodušeně znamená, že k zapomínání dochází velmi rychle v prvních hodinách, ale s postupem času se tento proces zpomaluje (Plháková 2006: 95).

Pro náš záměr však bude stěžejní především studium kolektivní paměti, které se tematicky a teoreticky zformovalo v oblasti sociálních a humanitních věd, navazující ve svém přístupu na myšlenky z několika významných tradic. Hlavní zdroje pro tento směr studia představovaly myšlenky, jež pocházely z francouzského učenického prostředí. Zde byl z tohoto pohledu výrazný vliv historiografické školy utvořené kolem časopisu *Annales* a silný odkaz sociologie Emila Durkheima a filozofie Henriho Bergsona, které se později projeví také v práci jejich žáka Maurice Halbwachse. Právě Halbwachs byl prvním, kdo v meziválečném období zřetelněji vnesl problematiku paměti do širšího povědomí oblasti sociálních věd, především ve svém vlivném pojetí *mémoire collective*, kde toto téma konceptuálně přepracoval a rozvinul jeho premisy především do rámce sociálně referenčního kontextu (Lužný 2014: 4–5).

Své myšlenky Halbwachs formuloval z velké části prostřednictvím tří jeho publikací, z nichž dvě vyšly ještě za jeho života (1925, 1941), načež třetí dílo *Kolektivní paměť* (1950) bylo vydáno už posmrtně na základě jeho pozůstalosti. Ve své koncepci sice rozlišoval mezi kolektivním a individuálním typem paměti, současně však silně zdůrazňoval jejich vzájemnou závislost, která se projevovala především podmíněností paměti na základě referenčních společenských rámců. Jedinec z jeho pohledu disponuje a užívá individuálně paměti, striktně vzato pouze na úrovni vstřebávání vnějších vjemů a počitků, avšak jeho vzpomínky se utváří až na základě socializačních procesů a interakcí s druhými lidmi v rámci společnosti. „Kolektivy sice „nemají“ žádnou paměť, avšak určují paměť svých příslušníků. Vzpomínky, a to i osobní, vznikají

pouze díky komunikaci a interakci v rámci společenských skupin“ (Assmann 2001: 36).

Dle Halbwachse dále platí, že pro déle trvající uchování vzpomínek v rámci skupiny je příznačné jejich předcházející přijetí v konkrétní podobě, vztahující se k určitému času a prostoru. To samé lze z opačného hlediska vztáhnout na procesy, kdy se do oblasti sdílené kolektivní paměti dostává určitý historický fakt a osobnost, které jsou následně významově přetransformovány do podoby jednotlivých pojmů, výkladů a symbolů, a zahrnuty do ideového rámce dané skupiny. Pro označení těchto dějů Halbwachs používá termín *obrazy vzpomínek*, které se podle něho úzce vztahují k určitému času a prostoru. Z toho důvodu může kalendář svátků sloužit pro jednotlivé skupiny modelově, když pro jejich kolektivní paměť odkazuje ke společně sdílenému a prožívanému času. Podobně se společné vzpomínky nejrůznějších kolektivit promítají do prostoru, kdy konkrétní místa nabývají symbolického významu, jenž utváří a upevňuje charakter společné identity komunity (Šubrt 2011: 138).

Na široce rozpracované a formulované myšlenky Maurice Halbwachse v jeho pojetí *kolektivní paměti*, při němž zohledňoval především její sociální rovinu, navázalo ve svých dílech velké množství autorů. Výrazné zastoupení měla skupina učenců vycházejících z francouzského akademického prostředí. Byly to především osobnosti jako Pierre Nora, Paul Ricœur, Jacques Le Goff a Marie-Claire Lavabre, které dále rozpracovaly a rozvinuly myšlenky kolem studia kolektivní paměti a jejich díla získala značný ohlas (Lužný 2014: 4–5).

Pro nás však bude významné konceptuální uchopení kolektivní paměti, které ve svém díle *Kultura a paměť* (2001) popsal přední německý historik Jan Assmann. Ten přistupuje k minulosti ve stejném duchu, jako ji chápal ve svém pojetí sám Halbwachs. Podle Assmanna se jedná o přístup, který je totožný se sociálně konstruktivistickým pojetím,

jež později v sociologii formulovali Peter L. Berger a T. Luckmann (1999). „Minulost zde není pojmána jako přirozeně a chronologicky odvíjející se systém událostí, ale je považována za kulturní konstrukt, jenž je vždy silně podmíněný určitým potřebám vycházejícím z přítomnosti“ (Assmann 2001: 46).

Assmann ve své koncepci předpokládá, že kolektivní paměť má bimodální charakter vzpomínání, utvářený dvěma paměťovými rámci – *komunikativní* a *kulturní paměťí*, které se na kulturně historické rovině vlastního vnímání skupiny vzájemně prolínají. K tomu mohou sloužit například různé genealogie, překonávající fenomén tzv. *temných dob* či *plynoucím mezeru zapomnění* tím, že spojují tyto dva rámce paměti (např. v podobě představy návaznosti mýtických předků se současnými rodokmeny). Assman také upozorňuje na nutnost analytického rozlišení podstatných rozdílů u obou modálních rámců paměti, což dále demonstruje v jejich podrobnějším vymezení.

Za názorný typ komunikativní paměti považuje *generační paměť*, jež je vázána na nesespecifické nositele dějinných biografí, kteří mohou tyto své dobové zkušenosti a vzpomínky sdílet za pomoci sociálních interakcí pouze v rámci časově omezeného rozsahu zahrnujícího 3-4 generace (cca 80-100 let). „Historický obraz, který se v těchto vzpomínkách a vyprávěních vytváří, podává „dějiny všedního dne“, jakési „dějiny zdola“ (Assmann 2001: 49).

Naopak kulturní paměť odkazuje k vzdáleným a mýtickým událostem, jež jsou v rámci určitých společenství uměle ustanoveny ve formě institucionálních znakových systémů nejrůznější podoby (např. nejrůznější tance, mýty, svátky, texty, obřady, oděvy, krajiny, památníky atd). Mnemotechnický charakter těchto symbolických figur tak podrobuje společenství opakovanému oživení specifických významů a obsahů, zahrnující v sobě tyto soustavy znaků. Tímto způsobem normativně a

ustavičně působící *vzpomínkové figury* kulturní paměti překračují realitu všednosti a nabývají ceremoniální až sakrální závažnosti. Jejich nositelé jsou specifictí představitelé v rámci společenství (například šamani, kněží, umělci, učitelé nebo spisovatelé). „Svátky a rituály se pravidelností svého opakování starají o zprostředkování a předávání onoho vědění, jež zajišťuje identitu, a tedy o reprodukci kulturní identity. Rituální opakování zajišťuje soudržnost skupiny v prostoru a čase“ (Assmann 2001: 54). Diferenci mezi komunikativní a kulturní pamětí podle Assmanna nejlépe vykresluje přirovnání k opozičním paralelám mezi všedním a svátečním nebo sakrálním a posvátným.

1. 3 Národní identita ve studiích teorií nacionalismu

Na základě výše zmíněného lze konstatovat, že etnická identita představuje pouze jednu z konkrétních forem komplexnější kolektivní identity. V současných společnostech existuje u jednotlivce značná rozmanitost těchto identifikačních forem, které se vážou k určitým sociálním kontextům a situacím v určitém čase a prostoru. Nicméně přesto lze říci, že etnická identifikace má u mnoha společností významnou roli už pro jejich vymezování vůči jiným subjektům, v této souvislosti Lozoviuk užívá termínu *identifikační fundamentalismus* (Lozoviuk 2005: 37–41).

Pro naše účely budeme s pojmem národní či etnické identity zacházet v intencích soudobého studia teorií nacionalismu. Z počátku je pro nás nezbytné ujasnit si některé definiční nejasnosti, vztahující se k této vědecké oblasti. První takovou neurčitost lze nalézt již u základních pojmů, které jsou předmětem většiny analýz. Pojmy národ a etnikum jsou často ve svém obsahu z mnoha hledisek pokládány za analogické termíny. V některých interpretacích jsou mezi nimi shledány některé ne příliš přesvědčivé rozdíly, avšak stále platí pro řadu autorů, že mezi nimi nelze jednoznačně určit jasná dělící kritéria pro vymezení. Toho se

budeme držet i v naší práci a oba termíny budeme považovat za svým způsobem spřízněná synonyma. Tato neurčitá terminologická mlhavost platí i pro vědecké odborné oblasti, užívající tyto pojmy jako nástroje pro své odborné analýzy. Mezi teoriemi etnicity a nacionalismu taktéž neexistuje ostře vymezená hranice. Naopak mezi nimi často dochází k oboustrannému prolínání, kdy se vzájemně využívají jednotlivé myšlenkové směry z obou oblastí (Lozoviuk 2005; Hirt 2007).

Když se vrátíme k pojmu národ, který představuje elementární analytický předmět studia v teoriích nacionalismu, tak je důležité zmínit, že má původ ještě v předmoderním období, kdy se vcelku nezávisle na sobě začalo tohoto druhu termínu užívat v různých jazykových prostředích. V rámci toho byl také chápán ve značně odlišných významech. Například v anglickém jazyce byl pojem *nation* spojován s lidmi, kteří spadají pod vládu stejného panovníka a platí pro ně totožné zákony. V podobném duchu bylo ve francouzském *La Grande Encyclopédie*, rozuměno termínu *la nation*, přičemž se k tomu později přidala nezbytnost hodnoty společného jazyka. V německy mluvícím prostředí byl z latiny převzatý termín *Nation* chápán v souvislosti s kulturou, jazykem a někdy i společnou minulostí (Hroch 2006: 49).

Oproti tomu druhý dnes hojně analyticky využívaný pojem nacionalismus vznikl jako neologismus v politické oblasti, což se zřetelně odrazilo na jeho hodnotově a politicky zatíženém interpretačním obsahu. Nejasnosti také vznikají kolem častého užívání obou pojmů, ve kterém neuváženě dochází k jejich vzájemnému významovému překrývání až dokonce i k jejich záměnám (Hroch 2006: 50). Počátky relevantního analytického studia, zabývající se soustavněji rozborem problematiky spojené s nacionalismem, lze nalézt již v meziválečném, a především v poválečném období (Kohn 1944; Deutsch 1966).

V současnosti však panuje ve vědeckém odborném diskurzu nadprodukce prací věnujících se teoriím nacionalismu, což vede k mnoha diferencím a nepřehlednostem v užívání těchto pojmů, ale také k produkci méně analyticky kvalitních a přínosných prací (Hroch 1999: 1–2).

V tradici studia nacionalismu se lze setkat nejčastěji se základní klasifikací, kterou tvoří tři specifické přístupy, jež shledávají odlišný postoj k původu kategorie národa (Calhoun 1993; Hutchinson 1994; Horálek 2012):

- primordialismus
- etnicismus či ethnosymbolismus
- modernismus

Většina z prací vzniklých v poválečném období se v menší či větší míře staví do opozice vůči primordialistickému vnímání národa a etnicity. Přístup spojený s primordialismem není v dnešním akademickém a odborném prostředí obecně považován za kompletní druh teorie, ale spíše jako model, jenž převažuje v oblasti lidového diskurzu. Konkrétní pojmy národ, a s ním související národní identita, se zde jeví jako samozřejmé a neměnné esenciální kategorie, které mají své odvěké charakteristické rysy v podobě společného původu, jazyka nebo kultury. Vlastní národní identifikace se tak stává objektivní a je spojena s pokrevním dědictvím. Národ tak v tomto smyslu existoval odpradávná a jen čekal na své osvobození a probuzení (Hirt 2007: 27; Bahenský 2010: 6–7).

V poválečném období je primordialismus často neoprávněně připisován a spojován s významným představitelem symbolické a interpretativní antropologie Cliffordem Geertzem (Horálek 2012: 9). Ve svém stěžejním díle *Interpretace kultur*, popisuje Geertz podmínky politické transformace u několika postkoloniálních států. V souvislosti

s tím přichází s tvrzením, že u těchto zemí se silně projevují tzv. *primordiální vazby*. Ty charakterizuje jako určité jevy, které vycházejí z domnělých daností, zapřičiňujících narození člověka do komunity, jež užívá konkrétního jazyka, zvyků a náboženských praktik. „Je vidět, že toto sdílení krve, řeči, zvyků atd. má nepopsatelnou a někdy silnou setrvačnost. (...) Ale zdá se, že doslova pro každého člověka v každé společnosti téměř ve všech dobách některé vazby vyplývají více z pocitu přirozeného – někdo by řekl duchovního – příbuzenství než ze sociální interakce“ (Geertz 2000: 289).

Pro současné odborné studium etnicity v oblasti sociálních a historických věd tedy platí určitá většinová shoda, že za relevantní jsou považovány striktně pouze teorie, které zacházejí s pojmy národ nebo etnikum jako s proměnlivými a kolektivně konstruovanými kategoriemi. Podle Horálka (2012: 34) lze tyto proudy obecně charakterizovat jako modernistické, avšak s vědomím, že tato klasifikace zahrnuje několik značně rozdílných přístupů, které se vzájemně často vymezují. Tato klasifikace zahrnuje následující přístupy a autory: situacionalismus (Baarh), instrumentalismus (Connor), konstruktivismus (Anderson), modernismus (Gellner, Hroch).

Za přelomovou je v odborném diskurzu teorií etnicity chápána práce představitele situacionalismu Fredrika Bartha *Ethnic Groups and Boundaries* (1969), v níž se kriticky vymezuje vůči tehdejšímu odbornému přístupu v definování rozmanitosti etnických skupin, které byly askriptivně charakterizovány jako samostatné oddělené jednotky s objektivními kulturně morfologickými znaky. V reakci na tyto, z jeho pohledu, předpojaté klasifikace, navrhuje revidovat orientační zaměření výzkumu na předmět zájmu etnických hranic, které vymezují skupiny z hlediska sociálního, a nikoliv dle kulturních znaků. „Etnické skupiny nejsou založeny pouze či nutně na tom, že obývají výlučná teritoria; analyzovány musí být odlišné způsoby, jimiž se udržují v čase, a to nikoli pouze na

základě jednorázové rekrutace, ale také ustavičné manifestace a utvrzování“ (Barth 2016: 211).

Za nejvýznamnějšího představitele ethnosymbolismu je považován Anthony D. Smith, který získal značný ohlas za práci *National identity* (1991). V samotné práci se autor vymezuje vůči krajním pojetím etnicity, tzn. jak proti lidovému modelu primordialismu, tak vůči konstruktivisticky pojímaným přístupům jako situacionalismus či instrumentalismus. Svému postoji, vyznačujícímu se symbolickým a kulturně historickým charakterem etnické identity, autor přikládá centrální postavení mezi již zmíněnými přístupy.

Etnickou skupinu Smith definuje následovně: „je typem kulturní kolektivity, ve které se klade důraz na roli historické paměti a mýtů o původu a kterou lze rozpoznat na základě jednoho či více kulturních rozdílů, například náboženství, obyčejů, jazyka nebo institucí“ (Hroch 2003: 271). Pro jeho pojetí etnicity je klíčový především pojem *ethnie*. Ten rovněž užívá při rozlišení dvou základních typů etnických kolektivit: *etnická společenství* (*ethnie*) a *etnické kategorie*. Etnické společenství vymezuje na základě několika charakteristických faktorů, především jde o kulturně symbolické a historické atributy, které mají také proměnlivou a rozličnou míru významu v rámci *ethnie*. V závislosti na stupni jejich působení se upevňuje vědomí společné kolektivní identifikace. Jedná se o atributy jako sdílená historická paměť, silný pocit solidarity, vlastní kolektivní jméno, a především pro etnickou identifikaci velmi významný fiktivní mýtus o společném původu a předcích, bez něhož by jen těžko mohla nějaká *ethnie* historicky přetrvat. Naproti tomu etnická kategorie nedisponuje těmito symbolickými a historickými atributy, což v důsledku vede k nízkému stupni kolektivní identifikace, která je jí přisuzována zvenčí (Hroch 2003: 270–275).

2. Přehled analytického diskurzu o běloruské identitě

V této kapitole se pokusím uvést několik publikací, z mého pohledu analyticky relevantních, které významně přispěly k vědeckému diskurzu kolem běloruské národní identity. Řada z těchto prací se věnuje běloruské identitě v širších souvislostech a ve spojitosti s různými procesy. Při tomto představení se bude jednat o díla, která vycházejí z mnoha oborových přístupů, a proto bude mít tento přehled značně interdisciplinární charakter.

V českém prostředí je relativně malé povědomí o Bělorusku jako takovém. To se projevuje i na množství vědeckých prací, které pojednávají o Bělorusku v českém jazyce. Přesto i tak lze v českém prostředí nalézt relevantní literaturu, jež nám může posloužit ke studiu běloruské identity. Krátce bych se zmínil o českém překladu knihy Hniezada Sahanoviče a Zachara Šybieky *Dějiny Běloruska* (2006). Tato práce souvisle přibližuje historický vývoj na území dnešního Běloruska, od vzniku nejranějších knížectví až po novodobé dějiny samostatného běloruského státu. Nicméně jedná se o dílo, které má především historiografickou povahu, což nám na jedné straně může umožnit širší porozumění v rámci kontextuálních dějin Běloruska, nicméně pro náš účel je tato studie spíše doplňující, protože postrádá hlubší analytické zaměření týkající se sociálně politických jevů, které se fakticky vážou k plnohodnotnému rozboru běloruské národní identity.

Z tohoto pohledu je mnohem významnější práce Aleny Markové *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu*. Marková se zaměřuje především na procesy spojené s národnostní politikou BSSR ve dvacátých letech minulého století, na tzv. období politiky bělorusizace, probíhající v letech 1924 až 1929. Podle autorky měla bělorusizační epizoda mimořádný význam nejen pro běloruské dějiny, ale také pro

budoucí vývoj v běloruské společnosti a s ním spojenou národní identitu. Marková v tomto ohledu poznamenává: „Historická analýza bělorusizace a jejího modelu národní identity umožňuje lépe porozumět dnešní běloruské společnosti a probíhajícím procesům denacionalizace a příčinám přetrvávajícího nízkého sociálního statusu běloruštiny“ (Marková 2012: 7).

Bělorusizace probíhala v rámci národnostní politiky Sovětského svazu, byla pod dohledem komunistické strany a vycházela ze Stalinových strategických záměrů zprostředkovat komunistickou ideologii prostřednictvím místního jazyka širokým vrstvám rolnického obyvatelstva. V rámci této snahy přiblížit a následně prosadit skrze národnostní politiku sovětskou třídní ideologii, přistoupila komunistická strana k řízené spolupráci s běloruskou inteligencí. Zde však podle autorky dochází k odlišným záměrům a motivacím, pro které by měla sloužit bělorusizační politika. Běloruská inteligence spatřuje v těchto politických procesech možnost, jak aktivně propagovat a podporovat rozkvět běloruského jazyka, vědy a kultury. Současně se v těchto podmínkách *formuje nová koncepce národní identity*, prosazující se především v oblasti vzdělání. Právě na tehdejší prostředí školského systému se Marková zaměřuje ve svém rozboru, když analyzuje model běloruské národní identity prostřednictvím dobových učebnic zeměpisu, dějepisu a literatury. V úvodu své analýzy předkládá několik oblastí, které se v učebnicích vážou k běloruské svébytnosti: „Je to vymezení národního území (v podání dobových autorů „národního prostoru“), interpretace národních dějin a v jejich rámci symbolických historických událostí, míst a osobností, etnogeneze, pokusy o určení národní povahy Bělorusů a jejich zvláštností jako etnika včetně etnografických prvků tvořících národní svéráz atd.“ (Marková 2012: 106).

Při snaze běloruské inteligence nalézt a instrumentalizovat prvky národního svérázu, současně docházelo k jejich vymezování vůči sousedícím etnikům (především Polákům a Rusům), jejichž asimilační potenciál byl z tohoto hlediska nejvyšší. „Zvláštní pozornost byla v učebnicích věnována historické argumentaci. Dějinné vědomí mělo stmelit běloruský národ na základě jeho příslušnosti ke společnému dědictví minulosti a dodat mu historickou argumentaci pro svéprávnou existenci“ (Marková 2012: 176).

Podle závěrečné teoretické koncepce Markové probíhá formování běloruského národa již na pozadí dosažené politické státnosti, a to v prostředí, kde ještě nebyla přijata masová běloruská národní identita, zakládající se na kulturním a jazykovém svérázu. Bělorusizační proces zde ztotožňuje s národním hnutím, které se nacházelo v době aktivní národní agitace, jež se snažila prosazovat a šířit svůj národní program. Nicméně k masovému přijetí běloruské identity u širších vrstev tehdejší společnosti nedošlo, na čemž mělo podíl hned několik faktorů (Marková 2012: 186–187).

Hlavní důvod autorka připisuje samotnému příliš krátkému trvání bělorusizačního období, které bylo utlumeno již v roce 1929 na základě ideologického obratu a přehodnocení národnostní politiky uvnitř Sovětského svazu. Bělorusizační snahy, a s nimi i běloruská národní identita, byly postupně zdiskreditovány jako nacionální až fašistické projevy, což pokračovalo i v dalších letech sovětské vlády a vyvrcholilo to čistkou v řadách běloruských komunistických straníků a národní inteligence (Marková 2012: 187).

Z dalších faktorů, vycházejících z předchozího dějinného vývoje v této oblasti, zmiňuje nízký stupeň sociální komunikace a neúplnost zastoupení etnický běloruského obyvatelstva ve všech vrstvách

společnosti. V průběhu počátků industrializace a urbanizace do značně rusifikovaných měst, považovalo většinově rolnické běloruské obyvatelstvo ruštinu především jako znak vysokého sociálního postavení. Ruština byla spojena s možností sociálního vzestupu, což bránilo k přijetí běloruštiny u většiny tehdejšího obyvatelstva. V té době už také neexistovalo institucionální náboženství, které by svojí přítomností plně odkazovalo pouze k běloruské svébytnosti a národu (Marková 2012: 185–186).

Marková pokládá snahy bělorusizační politiky za neúspěšné a nedostatečné, poněvadž se za této krátké epizody nepovedlo masově prosadit běloruskou národní identitu, a s ní spojený jazyk a kulturu. Nicméně z části nelze bělorusizaci upřít určité výsledky v rámci školství (rozšíření a posílení povědomí o běloruské kultuře, historii a jazyku). Dopady národnostní politiky se projevují i v dnešní běloruské společnosti, kde běloruská národní identita a běloruština není přijímána většinovou společností, ale stala se součástí sebeidentifikace pouze úzké vrstvy pronárodně orientované inteligence (Marková 2012: 188).

Na stejné období se ve své práci *Białoruś 1914–1929. Kultura pod presją polityki* (1996) zaměřuje polská historička a bělorusistka Helena Głogowska. Svoji studii zakládá na důkladné historické analýze transformačních procesů politického a kulturního systému ve vlastním vymezeném období. Data pro svůj výzkum čerpá především z množství archivního materiálu, ve kterém analyzuje statistické údaje, významné dokumenty, ale také oficiální výpovědi politických představitelů a aktivních činitelů, podílejících se významným způsobem na politickém a kulturním životě tehdejší běloruské společnosti.

Oproti již zmíněné monografii Aleny Markové se Głogowska v této práci zabývá především analýzou běloruského kulturního a

společenského rozvoje, probíhajícího od první světové války do konce období bělorusizace ve specifických oblastech kulturního života (v literatuře, divadle, filmu, hudbě, výtvarném umění, architektuře, vzdělávání a vědě). Je zde kladen důraz na běloruské sociokulturní prostředí tehdejší doby a způsob jeho ovlivnění politickým a stranickým systémem. Tuto práci tudíž můžeme považovat spíše za určité doplnění k problematice období bělorusizace. Nicméně pro náš účel práce postrádá hlubší teoretické zaměření a rozbor problematiky běloruské národní identity.

Když se výrazněji zaměříme na rozbor vědeckého diskurzu, který je o běloruské kolektivní identitě v polském akademickém prostředí, lze už na základě celé řady publikací konstatovat, že zde existuje mnohem větší povědomí a zájem o problematiku spojenou s běloruskou historií, kulturou, jazykem, společností nebo politikou.

Tématu běloruské národní identity se v mnoha ze svých pracích přímo či nepřímo věnuje polský sociolog Ryszard Radzik působící na Univerzitě Marie Curie-Sklodowské v Lublinu. Ve svých pracích se zabývá procesy formování moderních národů ve východní a střední Evropě v devatenáctém a dvacátém století. Problematice spojené s formováním běloruského moderního národa a běloruské národní identity se věnuje ve svých dílech *Kim są Białorusini?* (2002), *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową: Białorusini na tle przemian narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej XIX stulecia* (2000), *Białorusini – Między Wschodem a Zachodem* (2012) a také v celé řadě odborných článků a statí v rámci publikací nejrůznějšího zaměření.

Ve své koncepci běloruské identity naznačuje, že v současné běloruské společnosti panuje oproti jiným evropským národům velmi specifické, nejednotné a slabé vědomí kolektivní identity. To podle něho

souvisí především s konkrétními historickými procesy, které probíhaly v geografické oblasti současného Běloruského státu, kde se po staletí střetávaly a střídaly kulturní vlivy z Ruska a Polska. Sám Radzik přibližuje toto období následovně „Blízkost běloruštiny a ruštiny i polštiny oslabovala možnost vytvořit vlastní identitu opírající se o jazyk. K společenskému vzestupu docházelo spíše podle kritérií náboženské než jazykové příslušnosti. Z tohoto důvodu vznikaly zjednodušující nálepky: Polák-katolík a Rus-pravoslavný“ (Radzik 2006: 92). Právě v těchto historických a společenských podmínkách spatřuje Radzik určitá východiska pro utváření dnešní běloruské kolektivní identity, kterou na základě těchto poznatků zjednodušeně dichotomizuje do dvou možných svérázných pojetí vlastní sebeidentifikace.

První typ identity nazývá *postsovětsko-západoruskou*. Podle něho se jedná o variantu identity, která převažuje u mnohem širších vrstev současné běloruské společnosti, a to především ve venkovských oblastech. Její charakter je utvářen prvky z východoslovanské ortodoxie a z ruského kulturního prostředí, vycházejícího z doby nadvlády carské říše, z myšlenkového proudu a hodnot tzv. *západorusismu*. V hlavní ideji tohoto myšlenkového směru, byli Bělorusové, ale také Ukrajinci a Rusové vnímáni a považováni za „tři kmeny“ jednoho společného ruského národa. „Historicky existovala jednotná východoslovanská komunita obhajovaná ruskou historiografií, která používala takové pojmy jako „starý ruský národ“ (древнерусский народ) nebo „jeden ruský národ“ (единый русский народ)“ (Radzik 2013: 11). Hodnoty *západorusismu* se v pozměněné formě později prosadily v sovětském Bělorusku, a také v post-sovětském období nezávislého Běloruska. Během nepřetržitého a intenzivního působení těchto myšlenek a hodnot docházelo k jejich internalizaci u širších vrstev společnosti. Současně se v této identitě silně

projevilo pozitivní přijetí a identifikace se sovětskou minulostí (Radzik 2013: 26).

Druhý typ běloruské kolektivní identity je oproti první variantě méně dominantní a nejednoznačný. Jedná se o *nacionalistickou* nebo také *západní* variantu identity, která má starší historické kořeny, sahající až k období polského vlivu a zároveň odkazuje k západní latinské kulturní oblasti. Jedná se o užší okruh lidí, spíše elit běloruské společnosti, kteří svojí identifikaci výrazně zakládají na běloruském jazyku a historické a kulturní odlišnosti od všech sousedních národů. Často se vztahují k Polockému knížectví, Velkoknížectví litevskému a období novin *Nasha Niva*, poněvadž tyto historické etapy považují za vlastní projevy běloruské svébytnosti. Zároveň se často politicky vymezují vůči současnému politickému režimu a budoucnost Běloruska spatřují především v orientaci na západ. „Jejich názory na běloruskou národnost, ústavní systém, politiku, svobody a kulturu jsou zcela odlišné. Cení si památky různých historických událostí a různých hrdinů. V Evropské unii by bylo nepravděpodobné nalézt národ, který by byl tak hluboce rozdělen nad svou historií, vizí budoucnosti nebo odlišnými rysy své společnosti“ (Radzik 2013: 28).

Komplexní a přehlednou analýzu k problematice běloruské národní identity představuje práce Jana Prokopiuka *Etnos i tożsamość. Białoruski proces narodotwórczy* (2013). Ten zde předkládá dějinný rozbor, v němž se zaměřuje na kulturní a historická specifika, události a fenomény, které se během národotvorného procesu staly základními prvky, na nichž se začalo budovat historické vědomí a moderní běloruská národní identita. Současná neurčitost, která se vztahuje k běloruské identitě, je podle Prokopiuka projevem střídání historických úpadků a vzestupů, jež byly dány působením v hranicích ruského a polského vlivu. „Výsledek těchto procesů byla zaostalost procesů formování vlastní běloruské národní

identity, často kombinované s komplexem méněcennosti nebo syndromem "mladší sestry" – a to jak vůči Rusku, tak vůči Polsku“ (Prokopiuk 2013: 129). Svěbytné etnické charakteristiky Bělorusů, především jazyk a tradiční materiální a duchovní kultura, podle autora vycházejí již z podmínek vzájemného ovlivňování mezi baltskými a slovanskými kmeny. Za dob Velkoknížectví litevského se tyto specifické prvky dále rozvíjely a upevňovaly, což bylo významné pro jejich udržení během několika set let trvající polonizace a rusifikace (Prokopiuk 2013: 130).

Snahy o znovuzrození a nalezení národních symbolů se začaly prosazovat během běloruského národního hnutí. Nicméně po vzniku samostatného běloruského státu následovalo rozdělení, které západní část země připoutalo k Polsku a východní část k SSSR. Po krátké kulturní osvětě ve dvacátých letech, nastalo v BSSR těžké období represí, zahrnující kolektivizaci a likvidaci inteligence. V komunistickém období, tedy v době mohutné industrializace země, docházelo k potlačování a snižování *historické paměti*, která se vztahovala k minulosti Velkoknížectví litevského a BLR. Naproti tomu se kladl silný důraz na odkaz Velké vlastenecké války a na kult *partizánské republiky*, což u mnoha Bělorusů znamenalo postupné oslabování vazby k běloruské literatuře, jazyku a národním symbolům (Prokopiuk 2013: 130–131).

Po rozpadu Sovětského svazu nastalo v nezávislé Běloruské republice, několikaleté období, ve kterém na školách intenzivněji vyučovalo v běloruštině, vrátily se staré symboly a byla snaha o oživení běloruské kultury. Nastavený směr se však postupně začal měnit po nástupu Lukašenka do prezidentské funkce. Za jeho vlády se v oblasti státní ideologie začalo ve větší míře prosazovat dědictví ze sovětské minulosti, především byl podporován rozvoj historické paměti ve vztahu k *Velké vlastenecké válce* (Prokopiuk 2013: 132).

Ve svých závěrečných tezích Prokopiuk tvrdí: „dvacet dva let po vyhlášení státní suverenity není pochyb o tom, že Bělorusové tvoří národní společenství. Během jedné generace se etnická skupina identifikovaná z hlediska lokality vyvinula v moderní národ, hostitele vlastního státu, který si uvědomuje svou odlišnost od sousedních národů“ (Prokopiuk 2013: 134). Dále dochází k zjištěním, které zakládá na údajích získaných ze sociologických výzkumů a národních cenzů, že běloruský jazyk není nejdůležitějším kritériem běloruské národní identity, ale má z jeho pohledu spíše symbolický význam. Celkově se podle něho u problematiky bádání o běloruské identitě objevuje stále více otázek než odpovědí. To by se mohlo změnit přehodnocením stávajících konceptuálních a metodologických přístupů, které často vycházejí především z přebraných evropských modelů. Přitom postrádají větší kontextuální spojitosti se specifickým běloruským prostředím, v němž se běloruská kolektivní identita formovala a dále šířila (Prokopiuk 2013: 133–135).

Běloruský filozof působící na Běloruské státní univerzitě v Minsku, A. I. Ekadumov, se podrobněji věnuje problematice moderní běloruské identity ve svém článku *Belorusskaja iděntičnost' i bazovye cennosti v epochu globalizacii* (2008). Ve své práci se inspirovuje teoriemi sovětského sémiotika estonského původu Yu. M. Lotmana a dalšími pracemi z oblasti postmodernismu. Podle něho samotný proces formování běloruské národní identity v postsovětském období nemá v současnosti bližší vztah ani větší souvislost s historickou etapou běloruského národního obrození z počátku 20. století. Tyto teze současně zakládá na argumentech, že běloruská společnost po dosažení nezávislosti pokračovala v hojném přijímání a přebírání kulturních vzorů z ruského prostředí. Takovéto chápání moderní běloruské identity stojí v jasné opozici k názorům, jež v současnosti zastává řada národních nadšenců, kteří historické kořeny

Běloruska zdůrazňují pouze v odkazech k Velkoknížectví litevskému, a přitom nechtějí připustit jakýkoliv historický vztah k *rzeczypospolitej*, ruskému carskému impériu nebo Sovětskému svazu. Ve svém rozboru současné běloruské identity dochází k tvrzení, že procesy formování státního běloruského národu je v mnoha ohledech rychlejší než průběh ustanovení běloruského národa na kulturním základě (Ekadumov 2008: 232–237).

Odlišný výzkum běloruské identity provedla ve své práci *Etničeskaja idėntičnosť' belorusov: sodėržanije, dinamika, regional'naja i social'no dėmografičeskaja specifika* (2008) běloruská socioložka L. I. Naumenko, působící na běloruské akademii věd. Ve svém výzkumu vycházela ze srovnání výsledků z několika sociologických průzkumů 2000, 2002 a 2004, které měly povahu kvantitativních dotazníkových šetření. Rovněž pro svou práci využila výsledná data ze sčítání lidu z roku 1999, které se koná v Bělorusku po desetiletých periodách.

Na základě zmíněných výsledků z průzkumů si ve své práci klade otázku, proč se občanská identita rozvíjí výrazně rychleji než identita budovaná na etnickém základě. Na tomto principu se výrazně projevovala identifikace, charakteristická pro sovětské období, v němž pro většinu lidí napříč svazovými republikami platilo, že se považovali spíše za sovětského člověka. Proto u nich nebyl kladen výraznější důraz na roli etnicity v rámci jejich vlastní sebeidentifikace. Po čtrnácti letech od pádu sovětského režimu, dochází v této oblasti ke změně ve vztahu vlastního sebepojetí, kdy předešlou dominanci již zmíněné kategorie sovětského člověka vystřídal větší příklon k identifikaci na základě etnicity. V samotném článku autorka přináší interpretaci výsledných dat z jednoho ze zmíněných sociologických výzkumných šetření z roku 2004, které přehledně upravila do podoby sloupcového grafu (Naumenko 2018: 113). Z grafu lze vyčíst několik zajímavých informací, jež nám lépe přibližují,

jaké způsoby identifikace lidé uvnitř běloruské společnosti volili v dotazníkovém šetření z roku 2004.

Výsledky průzkumu byly podle četnosti volených variant kategorií identifikace v následujícím pořadí: jsem člověk: (4,58), žiji v Bělorusku: (4,34), jsem Bělorus: (4,28), jsem občan Běloruska: (4,14), jsem Slovan: (3,74), jsem vlastenec Běloruska: (3,18). Kategorie podle výzkumu s nejnižší mírou identifikace: Jsem sovětský člověk: (2,18), žiji v SNS (Společenství nezávislých států): (2,04), jsem Evropan: (1,80). Za dominantní složky z pohledu vlastní sebeidentifikace v běloruské společnosti, lze na základě výsledků šetření, považovat čtyři nejčastěji volené kategorie (Naumenko 2008: 114–115). Největší počet lidí, kteří se považovali za etnické Bělorusy, se podle vyhodnocených dat z průzkumů objevoval především u generací mladších 20 let a starších 60 let. Jednalo se nejčastěji o tyto sociální skupiny: důchodci, rolníci, ženy v domácnosti, dělníci, učitelé, žáci a studenti (Naumenko 2008: 118).

Největší podíl běloruské etnické identifikace z hlediska teritoriality se projevil nejvýrazněji v oblasti západní části Běloruska, a to především v západní Grodenské oblasti (64,4 %). Pro tuto oblast je charakteristické, že se jedná o region s nejvíce různorodým etnickým složením. Tato vysoká míra běloruské identifikace typická pro Grodenský region se odráží i v dalších oblastech výzkumů. Například v tom, že přibližně polovina lidí užívá v rámci svých domácností Běloruský jazyk (Naumenko 2008: 121). Naopak mezi osoby, které se ztotožňovali a považovali nejméně za Bělorusy, patří nejčastěji lidé, jímž je mezi 20 až 29 lety. Na lokální úrovni se projevovала nejnižší míra tohoto typu sebeidentifikace především v oblastech jako Mogilev (53,8 %) nebo Gomel (51,2 %).

Jedna z dalších výzkumných otázek v šetření zněla „Co pro vás znamená být Bělorusem?“. Nejčastěji uváděná odpověď byla Etnicita

(26,64 %), Další pořadí bylo následující: součást Běloruska, tzn. součást teritoria a státu (21,85 %), kultura včetně historie a jazyka (18,41 %), občanství (8,97 %), snaha k aktivitě pro blaho Běloruska (8,47 %), náboženství (0,37 %). Nejmenší míra identifikace založené na běloruské etnicitě se objevovala u těchto socioekonomických skupin: podnikatelé, farmáři, ředitelé, svobodná povolání (Naumenko 2008: 125–126).

Jedním z běloruských autorů přispívajících k diskuzi o běloruské identitě je i historik V. V. Šimov, jež ve své práci *Belorusskaja iděntičnosť v kontěkstě belorussko-rossijskoj intěgracii* (2015) srovnává prozápadní běloruský nacionalismus a ideologický směr západorusismu. Obě dvě varianty ideových proudů, považuje za extrémní protipóly, mezi nimiž existují a fungují další specifické varianty projevy identity. Podle Šimova však klasická idea západorusismu v moderním Bělorusku de facto neexistuje, v jeho pojetí je chápan především jako historický směr. Ve svém pochopení běloruských dějin z hlediska západorusismu kritizuje tvrzení primordiálního charakteru, které spatřuje původ běloruské etnicity již v období od 14. a 15. století, kdy se měli začít Bělorusové odlišovat od Východních Slovanů.

Ve své práci Šimov pokračuje srovnáním a hledáním diferencí mezi Bělorusy a Rusy, což analogicky přirovnává k situaci mezi Němci a Rakušany. Ideu západorusismu spatřuje v paralele k hnutí pangermanistů, což opírá o snahy západorusistů vytvořit společné kulturní prostředí, kde by byl pro všechny lidi dominantní a srozumitelný ruský literární jazyk 18. a 19. století. Běloruské a ukrajinské dialekty nebo folklor byly z pohledu západorusistů vnímány pouze jako příznaky regionální subidentity, jenž byla považovaná za dílčí součást obohacující obecnou ruskou kulturu (Šimov 2015: 69).

Problematikou moderní běloruské identity se ve svých pracích (2007, 2010) zabývá také běloruská socioložka Larissa Titarenko, která při svém studiu vychází z výsledků celorepublikového výzkumu, který prováděl institut sociologie akademie věd v roce 2008. Na základě těchto výsledků, přichází k zjištění, že moderní běloruskou identitu je nutné chápat jako vícevrstvou, jelikož v rámci procesu identifikace nedominuje žádná z existujících variant (Titarenko 2010: 27). Využívá těchto dat k vlastní interpretaci, která je však v mnoha ohledech totožná s myšlenkami, jež jsou preferovány v rámci programu běloruské státní ideologie (Knjazeva / Rešetnikova 2004).

Ve svých interpretacích usuzuje, že běloruská společnost je v podstatě bezkonfliktní a její obecné hodnoty se projevují v každodenním životě, kde se klade silný důraz na bezpečnost, spokojenost, rodinu, dětství a klid, což jsou podle ní atributy, které jsou charakteristické pro současnou běloruskou společnost. Na této každodenní úrovni samotní Bělorusové nijak výrazněji nereflektují a neuvažují o vzájemné etnické identifikaci, a proto také v budoucnosti nelze očekávat nějaké nové období etno-nacionální mobilizace (Titarenko 2010: 24–25).

Z hlediska historické paměti přistupuje k problematice běloruské identity dvojice autorů Aljaksej Lastouski a Nadzeja Jafimava ve své společné studii *Vytoki nacyjanal'naj dzjaržaunasci u belaruskaj gistoryčnaj pamjaci* (2013) publikované ve společensko-politickém populárně vědeckém časopise *Arche*. Významný je z mého pohledu přehled, jež zde předkládají autoři, jsou v něm zahrnuty čtyři rozdílné přístupy, které konkrétním způsobem referují k historickým zdrojům běloruské národní identity:

- Koncept dlouhé běloruské státnosti (tzn. odkazy k běloruské historické samostatnosti, spatřované již v Polockém a Turovském knížectví nebo i ve Velkoknížectví litevském).
- Přístup pokládající za počátek běloruské samostatné státní existence vznik BNR (Běloruské lidové republiky) v roce 1918.
- Přístup trvající na postojích, že běloruská samostatnost se začala se vznikem BSSR (Běloruské sovětské socialistické republiky) v roce 1919.
- Poslední z přístupů považuje za zrod běloruské státní samostatnosti rok 1991, kdy po rozpadu Sovětského svazu vyhlásila svoji nezávislost Běloruská republika.

Běloruská státní ideologie v předešlých letech spojovala a podporovala ve své politice převážně tyto 1), 3) a 4) přístupy (Lastouski / Jafimava 2013: 444). Tento rok však podle mého mínění bylo možné začít sledovat určité změny v rámci podpory státní ideologie, což souviselo především se slavnostním jubileem 100 výročí od založení BNR, státní politika tak začala v určitých mezích využívat a přijímat i 2) historickou koncepci vztahující se k samostatnosti BNR a následně se jí pokusila propojit s ostatními přístupy.

3. Běloruská komunita v české emigraci v historických i současných souvislostech

V oblasti soudobého studia antropologie, etnologie nebo sociologie, které se zabývaly z různých teoretických pozic problematikou spojenou s cizineckými komunitami v České Republice (např. výzkumy zaměřující se na procesy související s migrací a integrací etnických menšin v ČR),

Ize v současnosti zaznamenat celou řadu takto tematizovaných odborných publikací. To samé však neplatí pro studie, které se specificky zabývají problematikou související s běloruskou menšinou, její migrací a integrací v rámci české společnosti. Zde od roku 1989 nalezneme jen skromný počet prací, které by konkrétněji reflektovaly problematiku spojenou s běloruskými emigranty v České Republice. Mnohem větší pozornost se v pracích vycházejících po roce 1989 věnovala ukrajinským a ruským menšinám žijícím na území ČR. Běloruská komunita byla v rámci těchto výzkumů spíše opomíjená, a když už se o ní psalo, tak pouze marginálně a převážně v obecnějších spojitostech s ostatními zeměmi bývalého SSSR.

O něco větší pozornost se dostalo Bělorusku z počátku 90. let jen v souvislosti s Černobylskou jadernou havárií, na základě toho vznikala celá řada prací (Uherek / Valášková / Brouček 1997), (Brouček / Hrníčko / Uherek / Valášková 1992) a (Uherek / Valášková 2006), které se zabývaly státem řízenou reemigrací českých krajanů z území bývalého SSSR. Jednalo se o přijetí osob z Ukrajiny a Běloruska v období let 1990-1993, které měli možnost doložit alespoň jednoho příbuzného českého původu.

Přesto však lze v novější době v odborném prostředí nalézt několik výjimečných prací, které se hlouběji zaměřily pouze na Běloruskou komunitu v ČR. Jednou z takových výjimečných publikací je nedávno vydaná kniha *Běloruská emigrace v meziválečném Československu* (2017) od dvojice autorů Kolenovská a Plavec. Tato studie pojednává o souvislostech běloruské migrace v historickém období meziválečného Československa, mapuje při tom šířeji tyto procesy v časově vymezeném období od roku 1919, kdy započal větší proud migrace z Běloruska do tehdejšího Československa, až po zrušení spolku *běloruské rady* za vlády komunistické režimu v roce 1950. Studie se zaměřuje především na sociopolitické okolnosti této historické emigrace Bělorusů a zároveň

obsahuje na osm desítek vybraných a uveřejněných dokumentů, které byly postupně nashromážděny ze sbírek z devíti českých archivů (Kolenovská / Plavec 2017: 11).

Tato běloruská emigrace byla součástí mnohem širší migrace osob z bývalé carské říše, což umožnila Československá vláda v rámci tzv. *Ruské pomocné akce*, jež byla ustanovena na pomoc těmto skupinám, které emigrovaly z Ruska po tom, co se k moci dostala komunistická strana. Pomocná akce měla nově příchozím umožnit dokončení studií a byla původně zamýšlená jako krátkodobá pomoc. Bělorusové tvořili v rámci této politické emigrační akce do první republiky, spíše marginalizovanou a nevýraznou komunitu nově příchozích, oproti mnohem početnějším a z pohledu československé vlády i politicky významnějším skupinám emigrantů z Ruska a Ukrajiny (Kolenovská / Plavec 2017: 15).

To dokládají i sbírky nalezené v českých archivech, autoři na základě nich docházejí k závěrům, „že československé státní úřady se o Bělorusy v meziválečné době zajímaly na okraji řešení tzv. ruské otázky. Vnímaly je tedy primárně jako cizí, zahraničně politickou záležitost“ (Kolenovská / Plavec 2017: 67). Ze strany Československa panoval zájem k Bělorusům výhradně, co se týče akademických účelů (o jejich folklór, literaturu, jazyk) a souhlasila s možností vzdělávání pro studenty z Běloruska, jejich národnostně politické ambice, zde však nenacházely větší pochopení.

Československo bylo z pohledu zástupců běloruské exilové vlády vnímáno pozitivně, ať již podle slovanské kulturní blízkosti, tradice předcházejících vzájemných kontaktů nebo hraniční polohy v Evropě. Pro Československo bylo v tu dobu zásadní zachovat systém uspořádání, který byl ustaven na základě versailleského uspořádání politických poměrů v Evropě (Kolenovská / Plavec 2017: 25–34).

Z počátku exilová vláda BLR sídlila v litevském Vilniusu, načež roku 1923 byla nucena opustit Litvu, a její funkcionáři si zvolili Československo za vhodné místo pro své budoucí fungování. „Po vyhlášení sovětské bělorusizace ovšem rychle ztratily souvztažnost s těmi, kdo národní hnutí zastupovaly ve vlasti. Tato domácí část národního hnutí se navíc těm, kdo usilovali o rozvoj a šíření běloruské národní identity dočasně jevila jako široce nosná, protože rychle dokázala obsadit místní samosprávu Bělorusy, zpřístupnila vzdělávání v běloruštině a systematicky postupovala při kodifikaci její spisovné formy. Díky tomu prudce zaplňovala původně folklorně-osvětovou agendu běloruských aktivistů, aniž plnila jejich představy o politické pluralitě a plné národní nezávislosti“ (Kolenovská / Plavec 2017: 16).

Největší zastoupení skupiny běloruských emigrantů v tehdejším meziválečném Československu, bylo logicky v rámci lokalit hlavního města Prahy. Kromě již zmíněných v exilu působících činitelů BLR, kteří se v Praze sdružili kolem osobností Mikola Vjaršynina a Piatra Krečevského, byl největší počet běloruské emigrace zastoupen v řadách studentů. V roce 1924, kdy vrcholila emigrace z bývalé carské říše, zamířilo do Československa přibližně kolem dvaceti čtyř tisíc uprchlíků, z nichž přibližně jedno procento bylo tvořeno Bělorusy. Podle běloruského ideologa eserů Tamaše Hryba, přijelo do ČSR na 300 běloruských studentů, z nichž dvě třetiny tvořili kosmopolité a bývalí studenti ruských vysokých škol, a zbytek byli tzv. *narodnici* (Kolenovská / Plavec 2017: 34). Ze zpráv z archivních sbírek také vyplývá, že většina z Bělorusů se dále nevěnovala exilovému programu, což nejspíše souviselo s jejich existenčními podmínkami v ČSR. Více než polovina z nich měla trpět zdravotními problémy způsobenými chudobou a společenskou izolací. Po druhé světové válce bylo Bělorusům odebráno občanství ČSR a byli vydáni Moskvě (Kolenovská / Plavec 2017: 17).

Pro tuto část práce bude také nutné blíže představit a popsat současný stav běloruské menšiny, a souvislosti s její emigrací a integrací do české společnosti. Podle statistických údajů, které vydal Český statistický úřad k 31. 12. 2016, pobývalo na území ČR celkově na 5 054 (z toho ženy 2 968) osob se státním občanstvím Běloruska, z nichž 2 976 (z toho ženy 1 848) osob má trvalý pobyt a 321 (z toho žen 125) osob má uznaný azyl. Jako cílovou destinaci volí běloruští emigranti Českou Republiku z nejrozličnějších příčin, může se například jednat o ekonomické, politické nebo studijní důvody. U osob s přechodným pobytem na území ČR (celkově 1 757), bylo jako nejčastější účel pobytu uvedeno studium (u 711) lidí (ČSÚ 2017). V rámci pobytu Bělorusů podle jednotlivých okresů ČR, je jednoznačně nejfrekventovanější lokalitou Hlavní město Praha 2449 osob, následuje Brno-město 362 osob a další okresy už nepřesahují svým počtem hranici 200 lidí (MVČR 2017).

I přes relativní nedostatek odborné literatury pojednávající ohledně tohoto tématu, existuje několik studií (2004, 2005, 2008a) a disertační práce (2008b) antropoložky Michaely Šmídové, jež se přímo zabývají problematikou spojenou s běloruskou menšinou v ČR. Veškeré uvedené práce autorky vycházejí z výsledků několikaletého výzkumu (2001–2006), při němž se pohybovala uvnitř běloruské komunity, kde se jí také povedlo zaznamenat několik desítek opakovaných polořízených rozhovorů s vybranými zástupci běloruské menšiny.

Svůj etnologický výzkum vymezila a orientovala výhradně na dílčí skupinu běloruských emigrantů, kteří v rámci ČR obdrželi *politický azyl*, a tuto specifickou skupinu Bělorusů dále zkoumá především na základě jejich *sociokulturní adaptace* do české společnosti. Tento předmět jejího zájmu tak generoval specifickou skupinu emigrantů, která byla k odchodu ze své původní vlasti velice často motivována politickými událostmi, a jejichž názory byly v převážné většině v opozici s vládní politikou běloruského prezidenta Alexandra Lukašenka. Většina těchto azylantů

začala přicházet do České Republiky na konci devadesátých let a na přelomu nového tisíciletí. Zároveň se jedná o skupinu Bělorusů, kteří jsou podle autorky jedinečný už svou vysokou vzdělanostní úrovní, jelikož šlo většinou o vysokoškolské studenty, umělce, lékaře nebo učitele (Šmídová 2005: 249–251).

To přináší určitý paradox v jejich socioekonomické situaci, protože jejich předešlé postavení v Bělorusku bylo většinou vyšší než v ČR. Právě i otázka zaměstnání je z pohledu budoucího směřování samotných respondentů zásadní, současně také nutnost dobře zvládnout český jazyk. Podle Šmídové z rozhovorů vyplívá, že pro respondenty je složitá především jejich nová role cizinců, i když se objevují v prostředí, které je pro ně kulturně a jazykově poměrně blízké, musejí se oproti předchozímu životu vyrovnávat s malým množstvím sociálních a přátelských vazeb, a s chladným přístupem české společnosti (Šmídová 2005: 254–255).

„Na půdě spolku vstupují Bělorusové – azylanti do kontaktu s dalšími skupinami Bělorusů, které žijí v ČR. Na této spolkové půdě také společně i symbolickými akcemi reprodukují své vzájemné vazby a svou národní identitu“ (Šmídová 2005: 256).

3. 1 Možnosti identifikace u běloruské etnické menšiny

Pokud přejdeme na obecnější rovinu a zaměříme se na oblast skupinové a etnické identifikace současných národnostních menšin, budeme k této problematice přistupovat na základě etnologického pojetí. Na této úrovni není příliš významná identita individuální, protože v rámci tohoto typu pojetí ustupuje identita jedince chápána pouze v dimenzi psychologické, tedy vlastního sebepojetí do pozadí a na tento proces identifikace je nahlíženo, jako na podmíněnost jedince k určitému

kulturnímu prostředí. Od něhož postupně ve fázích enkulturace nebo akulturace přijímá a osvojuje si ji jako vlastní, což současně vytváří pocit silné sounáležitosti a příslušnosti k této skupině a tento pocit je dále umocňován v situacích, při nichž dochází k rozlišování na ty své a na ty druhé (Bittnerová 2005: 9).

„Pojetí identity v té které kultuře lze pokládat za autonomní položku ve struktuře kultury. Identita jako kulturně podmíněný konstrukt je pak sycena dalšími společně sdílenými kulturními hodnotami, které jsou buď nalezeny v každodennosti, nebo jsou nově vytvořeny. V obou případech mohou získat statut symbolu“ (Bittnerová 2005: 8). V této souvislosti Bittnerová hovoří o dvou rozdílných typech identit:

- *Deklarovaná identita* – jedná se o druh vědomě a veřejně demonstrovaného souboru znaků a symbolů, které mají etnodiferencující účinek, jak pro ohraničení skupiny, tak na úrovni uvědomování si vlastní příslušnosti ke skupině. Jedná se o typ habitů, který je sledován jako charakteristický zdroj pro identifikaci skupin. Do tohoto hodnotového rámce může být zahrnut jazyk, specifické kulturní jevy nebo arbitrární symboly na úrovni politického národa. Tento druh identifikace je zároveň potvrzován a umocňován v průběhu vlastního vědomého podílu na aktivitách skupiny a ve vztahu k jejím institucím a reprezentantům. Tento typ identity, tak může být u jedinců zdůrazňován, nebo může docházet k opačné tendenci (Bittnerová 2005: 9–10).
- *Identita „žitá“* – se odehrává na úrovni opakované každodenní zkušenosti, při níž se odlišné kultury dostávají do různě intenzivního kontaktu, což může způsobit aktivaci dosud nereflektovaných vnitřních pocitů. Při těchto procesech dochází k uvědomování si vlastní jinakosti, na základě čehož můžou být preferovány vztahy s jejich hlediska blízkými typy identit, a naopak

také utlumeny snahy do pro ně konfliktních situací a kontaktů s cizím prostředím (Bittnerová 2005: 10–11).

Ve své disertační práci (2008b) se Šmídová krátce věnovala tématu běloruské národní identity politických azylantů v ČR. Na základě analýzy jednotlivých polostrukturovaných rozhovorů s vybranými respondenty, podle jejich opakovaných a shodných výpovědí, sestavila přehled charakteristických atributů, které se významně prolínají a spoluvytvářejí určitý typ jejich „běloruství“:

- geografická identifikace
- pohled na historii
- běloruský jazyk
- slovanská vzájemnost
- období první československé republiky
- osobnost Franciska (Hěorhije) Skaryny
- symbolické paralely mezi Čechy a Bělorusy
- náboženská příslušnost

V jiné studii ze stejného roku (2008a), se stručně zabývá vztahem vysokoškolských studentů k Bělorusku a otázce běloruské národní identity. Z provedených kvalitativních rozhovorů se studenty autorka vyvozuje, že se u nich objevuje silný pocit národního sebeuvědomění a rovněž totožné charakteristiky národní identity jako u politických azylantů. Obě skupiny nejvýrazněji zdůrazňovaly symbolickou hodnotu běloruštiny, i když jí paradoxně často neužívaly. Velký význam běloruštiny se zřetelně projevuje i v rámci mnou provedených rozhovorů. Dále studenti podle Šmídové disponovali rozsáhlými kulturními a historickými znalostmi, které například zdůrazňovali ve vztahu ke konkrétním běloruským národním osobnostem (Šmídová 2008a: 173–188).

4. Metodologická část

4. 1 Metoda biografických narativních interview

Pojmem biografický přístup lze v obecné rovině rozumět orálně vyprávěný či v psané podobě předložený životní příběh z minulosti konkrétního jedince, jehož vypravěč nemusí nutně mluvit pouze o své žité historii a každodennosti, ale může také interpretovat příběhy o životě někoho jiného. To naznačuje určité definiční nejasnosti, vztahující se v oblasti sociálních věd k používání pojmů biografie a autobiografie (Svoboda 2007: 4).

K objasnění těchto terminologických objasnění přispěl ve své práci Genette (2007), který demonstruje pole jejich vymezení na základě vztahu ústřední pojmové trojice v rámci narativního interview (autor-vypravěč-postava). Autobiografické vyprávění je charakteristické tím, že autor, vypravěč a hlavní postava příběhu jsou sjednoceni v jedné osobě, dochází tak k určitému odstupu a odosobnění, protože autor-vypravěč a zároveň ústřední postava vyprávění, se pokouší v minulosti na sebe nahlížet z perspektivy druhých. Naproti tomu v historické naraci nebo v biografii není propojení v jedné osobě u všech subjektů, nýbrž mohou být totožné výhradně subjekty autor-vypravěč (Mlynář 2014: 221).

Výše zmíněný terminologický rozkol dokázal ve svém pojetí překlenout Zdeněk Konopásek (1994), který v návaznosti na práci Liz Stanley sloučil značně mlhavé hranice obou oblastí v termín *auto/biografie*. Podle jeho přístupu je irelevantní se obsírněji zabývat rozdíly mezi autobiografií a biografií, což vysvětluje tím, že u obou forem interpretací dochází k vzájemnému překrývání. V biografii do konstruování a vyprávění o životě jiných lidí vstupují vypravěčovi vlastní subjektivní motivy, a to stejné platí i pro autobiografii, kde naopak vlastní

vyprávění aktéra je silně ovlivněno mnoha lidmi, což se zřetelně projevuje i v samotném obsahu příběhu. Z toho tedy vyplývá, že obě dvě oblasti narativního vyprávění se značným způsobem prolínají a vzájemně ovlivňují. „Nebudeme se tudíž domnívat, že biografie je oproštěna od způsobu myšlení (preferencí, zájmů atd.) vyprávějícího subjektu, ba právě naopak. Autobiografie nebo biografie je vlastně vyprávěná identita“ (Svoboda 2007: 3).

Ústředním motivem v Konopáskově práci je pojem *intertextuality*, jež používá v podobě konceptuálního rámce, který lze podle něho analyticky uplatnit na společenské podmínky. Na základě neustále probíhajících procesů sociálních interakcí mezi aktéry dochází ve společenském prostoru k přetrvávající tvorbě multidimenzionální sítě textů. Takto produkované texty se objevují v celé řadě nejrůznějších forem, od psaných textů, v řečových aktech až po vyjádření skrze neverbální chování. V rámci auto/biografie, se uplatňuje *živoucí intertextuální síť* tvořená nepřeborným množstvím vztahů a kontextů, ve kterých jedinec čte a následně interpretuje vlastní vidění těchto kontextů. V takto nepřehledné mnohorozměrné směti textů, lze jen těžko určit jasné vymezení subjektů. Stejný problém se vztahuje i na problematiku kolem vztahu mezi narátorem a výzkumníkem, což bývá častým tématem kritiky biografické metody (Konopásek 1994: 40–42).

Pro naši práci bude z teoreticko-metodologického hlediska významný především koncept, který je možné v oblasti klasifikace základních narativních analýz v sociálních vědách zařadit k převažujícím hermeneutickým přístupům (Hájek / Havlík / Nekvapil 2012: 206). Hlavním zdrojem pro naši inspiraci v oblasti přístupu k metodologii, bude pojetí biografického narativního interview, které rozpracoval německý sociolog Fritz Schütze (1983, 1994, 2008), jehož práce měly značný dopad na užívání kvalitativních metod v rámci sociálních věd. V začátcích své profese a během jeho následujícího vědeckého rozvoje byl Schütze

silně ovlivněn a inspirován fenomenologickou sociologií, symbolickým interakcionismem a různými vlivy z oblasti sociologie jazyka (Fischer-Rosenthal/Rosenthal 2001).

Jako ústřední princip v Schützeho pojetí lze shledat *spontánní vyprávění* (či *extempore vyprávění*). Jde především o strategický předpoklad, že vybraný respondent nebude detailněji obeznámen s tematickými okruhy badatele, jenž také ponechá informátorovi v rámci rozhovoru široký prostor pro volné vyprávění. V situaci takto vedeného narativního rozhovoru, kdy se respondent snaží znovu dynamicky a spontánně klasifikovat aspekty svého vyprávěného žitého příběhu, nicméně v okolnostech zcela „nového kontextu“ dochází k znovuoživení vlastních prožitků, a jejich následnému přesunu do současnosti v podobě vrstvení zkušeností v paměti. „Výzkumná praxe narativního interview je založena na dynamice spontánního vyprávění, ve kterém si informant krok za krokem a mnohdy i ad hoc musí znovu přivést zpět do vědomí někdejší prožitky. Ty stimulují jeho imaginaci a zasazují jej nanovo do dříve prožitých situací a do skutků, které se k nim vázaly. Tímto způsobem jsou při vzpomínání do centra pozornosti vtaženy i nezvykle komplexně pojaté kolektivně-historické biografické zkušenostní souvislosti, které jsou vkomponovány do nově aktualizovaného proudu prožitků“ (Schütze 1999).

Když bychom se drželi návodu, jaký nám nabízí ve svém pojednání Schütze (1999), následná výzkumná praxe by měla zhruba probíhat v takto stanovených bodech:

V primární vstupní fázi rozhovoru je narátor vybídnutý k vyprávění o svém životě, výzkumník mu při tom nechává zcela otevřený prostor, takže komunikace má značně monologizující charakter. Přesto se výzkumník snaží působit aktivně a podporovat vypravěče, avšak nesmí nikterak tematicky narušovat kontinuitu vyprávění, tak aby u samotné interpretace narátora nedošlo k vyčerpání jeho primárního potenciálu a plně se projevil jeho znovu aktualizované prožitky.

Poté co sám informátor přirozeně vyčerpá a ukončí své *primární vyprávění*, nastává další část rozhovoru, která dovoluje výzkumníkovi pokládat narativní otázky, které nebyly více rozvedeny a stály v pozadí vyprávěného. Nebo je také možné využít otázek k tématům, které výzkumník zaznamenal od předešlých informátorů. Hlavním cílem kladených narativních otázek zůstává snaha výzkumníka, jimi iniciovat další rozvedení narace ze strany vypravěče.

Když dojde k vyčerpání motivů pro oblast narace, výzkumník svými otázkami k vypravěči, snaží u něho vyvolat naraci, která by se odehrávala na bázi argumentační a abstraktně popisné komunikaci. „Žádá o abstraktní popis současnosti, a to s ohledem na ty vlastnosti sociálního rámce vyprávěných epizod a historických událostí (v nichž se odrážejí individuálně-a/nebo kolektivně-historické biografické procesy), které to současné spojují s minulým“ (Schütze 1999).

Právě tyto popisné a abstraktní části ve výpovědi, které často informátor podává ve formě vysvětlení a hodnocení, se stávají předmětem analytického zájmu. „Tím, jak informant prožívá souvislosti mezi minulými událostmi, je sociálně-vědní analýze zpřístupněn také horizont nevědomého, horizont kognitivně nezpracovaného stavu vzpomínek“ (Schütze 1999).

5. Biografický výzkum

5. 1 Základní podrobnosti o výzkumu

Samotný výzkum probíhal především v podobě kvalitativních *biografických rozhovorů*, které byly vedeny s lidmi běloruského původu žijícími (zástupci běloruské národnostní menšiny) v České republice. Následná analýza těchto biografických epizodických interview tvoří hlavní

zdroj dat pro tuto práci. Jak bylo popsáno výše při aplikaci vlastních metodologických biografických postupů a závěrečné analýzy rozhovorů jsem vycházel především z pojetí Fritze Schützeho. Rozhovory zaznamenávají dílčí a osobité životní narativní výpovědi vybraných jednotlivců, ale také na úrovni respondentů opakující se projevy. V závislosti na těchto výpovědích či projevech se pokusím v analýze postihnout obě roviny, jak jedinečnost narátorů, tak intersubjektivně sdílené kolektivní projevy.

Biografické rozhovory měly být ve výzkumné praxi vedeny podle výše zmíněného Schützeho přístupu na ponechání nerušeného volného vyprávění asociací narátorů, nicméně již zpočátku se ukázalo, že je velice obtížné nechat respondenty volně vypovídat. To vedlo k situacím, kdy jsem byl jako výzkumník nucen proti svému očekávání častěji během rozhovoru přebírat iniciativu, abych povzbudil narátora k rozsáhlejšímu volným vyprávěním. V jiných případech jsem byl také nucen přehodnotit tento počáteční předpoklad nevstupovat do volného vyprávění v konkrétních úsecích rozhovoru, aby nedošlo k úplnému tematickému odchýlení ve vyprávěné naraci. Z toho vyplývá, že i přes veškerou moji snahu neovlivnit a co nejméně zasahovat do vyprávění respondentů, jsem ze své pozice výzkumníka a posluchače měl konkrétní vliv na podobu výsledné výpovědi vypravěčů. Všechny rozhovory byly vedeny ve srozumitelné podobě českého jazyka, avšak možným jednotlivým nepřesnostem a zkreslení z hlediska neporozumění určitým významům se nelze vždy úplně vyhnout. Na začátku každého rozhovoru byl každý respondent seznámen s tím, že rozhovor zůstane anonymní a jeho výsledky budou sloužit pouze pro akademické účely. Současně každý respondent souhlasil s možností, že bude jeho výpověď zaznamenána na elektronický diktafon s tímto záměrem.

Délka zaznamenaného interview se různila podle řady okolností, nejčastěji byla závislá na časových možnostech jednotlivě vybraných

respondentů, kteří souhlasili s poskytnutím rozhovoru. Nejkratší záznam rozhovoru měl dobu trvání přibližně hodinu, naproti tomu nejdelší zaznamenaný rozhovor probíhal dvě půl hodiny. Celkově zaznamenané rozhovory s respondenty za pomoci diktafonu, obsahují ve zvukové stopě 14:18:37.

Počátky toho výzkumu spadají ještě do září minulého roku 2017, kdy jsem na studijní stáži v Minsku začínal se shromažďováním pramenů především literární a elektronické povahy, které jsem z části využil pro tuto práci. Zároveň jsem díky této zkušenosti mohl získat několik kontaktů v běloruském prostředí, což mi dále otevřelo cestu, jak získat řadu kontaktů na lidi běloruského původu v České republice. Biografické rozhovory s respondenty probíhaly od prosince 2017 do února 2018, během celého výzkumu jsem postupoval za pomoci metody tzv. *snowball sampling*, kdy se na sebe začali postupně nabalovat další kontakty, až jsem nashromáždil širokou síť potenciálních kontaktů. Velice významné byly pro mě z tohoto hlediska internetové sociální sítě, které mi pomohly zefektivnit rychlost komunikace a získávání kontaktů.

5. 2 Sociálně demografický soubor respondentů

V rámci mého kvalitativního výzkumu jsem uskutečnil 10 biografických rozhovorů s respondenty běloruského původu žijícími na území České Republiky (v rozmezí od 2 do 19 let). Výběr mých respondentů nelze považovat za zcela reprezentativní, jelikož volba jednotlivých narátorů byla podmíněná již zmíněnou metodou sněhové koule, při níž jsem získával další kontakty na základě doporučení a známostí mého hlavního informátora, a později při rozhovorech s vybranými respondenty. Současně jsem se však snažil, aby můj výběr

zkoumané skupiny běloruských emigrantů žijících v České Republice byl v rámci možností co možná nejvíce diferencovaný.

Věkové rozpětí u vybrané skupiny respondentů se pohybuje v rozmezí od 23 do 58 let, přičemž nejvíce zastoupená je generace ekonomicky aktivních osob v rozpětí od 20 do 40 let, což mohlo být ovlivněno jednak věkem mého informátora, a dále také aktivitou této generace na sociálních sítích. Další aspekt ve výběru jednotlivých respondentů byl současně podmíněn snahou zachovat genderově vyrovnaný podíl v jejich zastoupení. Nakonec byl poměr zastoupení podle genderu ve vybrané zkoumané skupině 10 respondentů (6 žen a 4 muži). Kritérium délky pobytu v České Republice, se u jednotlivých vybraných respondentů různilo, což souviselo především s věkem. Rozmezí délky pobytu v České Republice bylo od 2 do 19 let, avšak většina z narátorů zde nepřekročila hranici 10 let. V závislosti na svých možnostech jsem se pokusil diferencovat také výběr respondentů podle místa jejich bydliště v České republice. Více než polovina zvolených respondentů bydlela v době konání rozhovoru v Praze (3) a Plzni (3), zbytek respondentů byl z menších měst Středočeského kraje a jeden respondent z Mostu. Co se týká rodného města, odkud pocházejí jednotliví narátoři, jedná se znovu o nejrozličnější lokality v celém Bělorusku, avšak lze u většiny z nich shledat i společný trend, v tom že mnoho z respondentů strávila nějakou dobu v Minku, než emigrovali do České Republiky.

Podle souhrnně zmíněných sociálně demografických charakteristik představujících zkoumanou skupinu narátorů, lze považovat jejich výběr z tohoto hlediska za poměrně diferencovaný, což se také projevuje určitým způsobem v jejich rozdílných výpovědích v rámci životních vyprávění. Podrobněji uvedené informace o konkrétních respondentech a seznam jejich kódování (viz seznam příloh).

6. Analýza a interpretace biografických interview

V rámci samotné analýzy jednotlivých biografických rozhovorů jsem se zaměřil především na výpovědi respondentů, kde určitým způsobem narativně konstruují a demonstrují svoji vlastní běloruskou identitu. Zajímalo mě tedy, jakým způsobem samotní aktéři uvažují o tom, kým jsou a také jak se skrze jejich vlastní životní vyprávění významově odhaluje jejich identifikace s různými kolektivními typy „běloruství“. Na počátku analýzy vyprávění je také nutností zdůraznit, že se v našem předmětu zkoumání nejedná o fenomén identity, který by existoval objektivně mimo subjektivní vědomí vypravěčů, ale vytváří se právě skrze jejich svébytné narace. Proces vlastní sebeidentifikace rovněž nelze považovat za statický nebo předem dokončený, naopak má dynamický charakter, který v rámci života jednotlivců prochází četnými transformacemi (Rosenthal 1997).

Ke každému konkrétnímu rozhovoru existovala totožná sada několika předem připravených okruhů velmi obecných otázek, s nimiž respondenti nebyli předem seznámeni, a jež sloužily pouze k uvedení a jako podněty pro rozšíření volných vyprávění narátorů. Doplňující otázky plynuly intuitivně a situačně podle vývoje interview, hlavní snahou však zůstávalo co nejméně zasahovat do průběhu volného vyprávění.

6. 1 Úvodní autobiografická vrstva

„Tyto úryvky jsou důležitými otevírajícími epizodami životních příběhů kromě jiného proto, že vypovídají (velice podobně) o prvních zakoušených problematičnosti identity a příslušnosti“ (Hamar 2008: 148).

Každý z rozhovorů začínal položením úvodní otázky, která měla jednotlivé respondenty vybídnout k vyprávění o jejich životních příbězích. Řekněte mi něco o vašem životě v Bělorusku? Kde jste se narodil a

vyrůstal? V této úvodní fázi, kterou Schütze (1999) ve svém pojetí nazývá jako primární, byl všem naratorům ponechán co nejširší prostor pro jejich volné vyprávění, v němž mělo dojít v rámci nastoleného procesu vzpomínání k znovu oživení již prožitých událostí. Autobiografická vrstva, tedy stav, kdy je vypravěč „sám sobě životopiscem“ se opakovaně objevovala a dominovala v průběhu celého rozhovoru. Avšak v úvodní fázi rozhovoru byly pro tento typ vyprávění nevhodnější podmínky (Schütze 1999). Každé z vyprávění se od sebe výrazně lišilo svými tématy a délkou vyprávění, ovšem v rámci rozhovorů lze nalézt i určité shody.

„(...) takže prvních asi do roku, co si tak pamatuju, asi do roku devadesát šest, když jsem šla do první třídy v devadesát osm, bylo to strašný, co se týče akademické situace v Bělorusku, takže bylo to dost náročné. Myslím základní, základní věci, no prostě, nějaké oblečení, a tak dál“ (Int. 2).

„(...) ale jako v tom věku mi to nepřipadalo něco neobvyklého, samozřejmě jsem vnímala že to se asi opakovat zřejmě nebude všechny ty události rozpad sovětského svazu ale že bych měla nějaký naděje, tak to ne, (pauza) pak samozřejmě ta kvalita života se hodně zhoršila, pak se to všechno rozpadlo, osamostatnilo, měli jsme všechno na lístky, to jsou taky takové vzpomínky nic moc, ale pak jsem šla na vysokou školu, šla jsem studovat dějiny a už tam jsme jakoby začli učivo všechno v běloruštině, měli jsme i lektory ovládající běloruský jazyk a už jsme to začli jakoby prožívat a vnímat“ (Int. 7).

„(...) takže první čtyři roky jsem strávila tady na vesnice s tím, že vedle Borisova, takže my jsme tam často byli a pak přestěhovali do města, když už Sovětský svaz byl úplně zničený no a obrovská ekonomická kriza, no a obrovská ekonomická kriza, to je kriza

devadesátých let. Já taky pamatuji jeden rok, že jsme vůbec neměli maso jenom sladky, takže devadesate roky byly dobrý“ (Int. 1).

Většina z vybraných respondentů se ve svých vzpomínkách vracela k období rozpadu Sovětského svazu a vyhlášení nezávislé Běloruské republiky, nicméně často mělo toto vyprávění spíše ambivalentní charakter, jelikož společně s tím se u narátorů objevovaly i vzpomínky na velice špatnou ekonomickou situaci a budoucí nástup současného prezidenta Lukašenka, vůči kterému se všichni z respondentů nejrozličnějším způsobem vymezovali. Také se zde promítly věkové rozdíly, poněvadž skupina respondentů měla variabilní věkové uspořádání. Věkově nejmladší respondenti se proto o této době dozvídali až zpětně.

„To nejzajímavější období, o kterém zas moc nevím, protože sme to, zaprvé sme to moc neprobírali, když jsme se to učili. Jako povinný, jako něco povinného, ale pak sem o to neměl příliš velkej zájem. Ale to je období po rozpadu Sovětského svazu a před nástupem prvního a dnešního prezidenta. No teda pár let sme, sme měli víc možností, jak v tom pokračovat jako stat, no přišlo k tomu, čemu přišlo. A jo, při nástupu, no to se dá vyčíst asi, ale řeknu to taky, že (ehm) při nástupu tohoto prezidenta, se změnila státní symbolika, pak běloruština postupem času. Nebyl kladen důraz na rozvoj běloruštiny, tak jak tomu bylo před nástupem tohoto prezidenta a po sovětském svazu. Těch pár let jo“ (Int. 3).

„(...) já nevím, mě rodiče vyprávěli o tom, že počátkem 90. let bylo takový násilí běloruštiny, že na začátku člověk musel se přiučovat, vyplňovat všechny papíry v běloruštině, ty který to neuměli, prostě je to sralo. A Lukašenko nad tím tak jako vyhrál, že on udělal dva státní jazyky, vrátil tu sovětskou vlajku, sovětský znak a lidi to chtěli, oni to potřebovali, oni chtěli ten sovětský svaz mít zpátky, oni chtěli stabilitu, mít klid, myslím, že tenkrát se mu to hodilo“ (Int. 10).

Mimořádný výskyt těchto interpretací a narácí, které se v rámci autobiografické vrstvy poměrně často vztahovaly k historii postsovětského období a následné běloruské nezávislosti, lze vysvětlit za pomoci Assmannovi koncepce komunikativní či generační paměti. Toto období se přenáší na nositele dějinných biografii všedních dnů a zůstává tak stále v živé paměti jednotlivců (Assmann 2001: 48).

V těchto vybraných částech se projevuje i nesmírná důležitost postsovětského vývoje pro většinu narátorů, a rovněž se do vyprávění dostávají jejich politické názory. V práci *Struggle over identity* (2010) Bekus poznamenává, že události z počátku 90. let byly klíčové pro vývoj dnešní běloruské identity. V její značně zobecňující koncepci existují dva proti sobě stojící typy běloruské identity, vztahující se k této době zcela odlišně. Doba před zvolením Lukašenka prezidentem představuje pro zástupce alternativní běloruské identity určitý sentimentální odkaz, ale také nevyužitou možnost k prosazení etnokulturních národních idejí. Naopak v rámci státně ideologického diskurzu má počátek devadesátých let značně negativní zabarvení v souvislosti s běloruským nacionalismem. Nicméně vznik nezávislého Běloruska je vnímám pozitivně a představuje nesmírnou symbolickou hodnotu (Bekus 2010: 195–196).

6. 2 Vliv nového sociokulturního prostředí na identifikaci

Musíme také zdůraznit, že biografické rozhovory byly vedeny s vybranými představiteli běloruské komunity v České Republice, což představuje specifickou skupinu Bělorusů, která se v mnoha ohledech může lišit od Bělorusů žijících trvale ve své vlasti. Jiný pohled na své sebepojetí může být dán už tím, že tito lidé zakoušejí roli cizince a mají tak životní zkušenost v relativně kulturně odlišném prostředí. Ve svých

pracích (2005, 2008a, 2008b), založených na několikaletých výzkumech „českých Bělorusů“, Šmídová dokládá ohromný vliv procesů sociokulturní adaptace a opakovaných kontaktů s českým prostředím na jejich citlivější vnímání vlastní jinakosti a kulturní svébytnosti. V našem případě v tomto ohledu existovaly rozdíly u jednotlivých respondentů, vztahující se především k době, po kterou jednotliví lidé žili v České Republice.

„Ja něcítla zdě špatně, že by někto ukazoval cizinka. Ne s kamaradkami na kávičku, susedi byli taky bezvadné (...) nevidim rozdíly, jen ten čert, že chodit takto, stejné dárky, stejný děd Maroz, strašně podobna, proto my jeli sem, Čeština nešla ze začátku, my měli zde obchod, dost úspěšné bylo, i pak byla krize a my museli skončit“ (Int. 6).

„(...) co jsem já zažila včera, že se setkávám s tím docela často, je to jakoby, kdybych byla já třeba z Itálie, joo si z Itálie fajn (pauza) si z Běloruska, je jasné že ty si ten poslední člověk vůbec se nechci s tebou bavit. Ty si z Běloruska, takže z Ruska, takže to znamená, že s tebou se nechci bavit. Si z východu, máte tam sních a medvědy. A umíš ty něco vůbec“ (Int. 2).

Pro většinu narátorů je současně velmi obtížné balancovat mezi uchováváním své původní běloruské svébytnosti a snahou přizpůsobit se životu v českém prostředí.

„Ty lidi, který přijeli do tý Prahy, oni stejně jako já už mají tu mentalitu evropskou, oni dělají nějaké kulturní akce, aby děti nezapomněli, na to že oni jsou bělorusové, ale to je těžká věc zase. Když člověk bude mít vevnitř, že on je Bělorus, těžko se přizpůsobí této zemi, to je zase to vakuum. Když to vakuum se naplní Běloruskem, tak je těžko žít tady v Čechách“ (Int. 5).

„(...) tak to mám asi posledních rok a půl, předtím jsem četla víc běloruské zprávy co se děje a tak. A teď to pomalu klesá víc do strany Česka, protože žiju tady, je tu nějaký nový zákon co mě zajímá víc

(pauza). A právě to se bojím, že třeba když zůstanu víc tak to Bělorusko jako, no okej tak je tam něco je tam Bělorusko no okej (pauza) co já s tím“ (Int. 2).

„Takhle, (pauza) já se vnímám spíš tady Běloruska, jsem cizinka, ale v Bělorusku se cítím taky jak cizinka (pauza), jak jsem tam málo, nejsme tam vítání. Takže já už tam taky nic nevím, kontakty jsem ztratila, já nepatřím ani tam ani sem, (...) snažili jsme se tady kontaktovat Bělorusy. S někým sou to lepší vztahy, s někým sou to horší, (pauza) samozřejmě snažím se dívat na to co se děje v Bělorusku, jak to tam probíhá, prožíváme to určitě“ (Int. 7).

Z analýzy rozhovorů a pozorování lze usuzovat, že existují dvě varianty, jak dále jednotliví respondenti přistupovali k manifestaci své národní identity, což je spojeno s výkladem a definicí tzv. deklarované identity v pojetí Bittnerové (2005: 5–14). Respondenti, kteří se nějakým způsobem pohybovali v Praze, měli většinou kontakty na lidi z běloruských spolků (např. spolek Skaryna). V rámci aktivit sdružení tohoto typu probíhá veřejné a kolektivní demonstrování jejich národních identit, což je v symbolické rovině spojeno s propagováním běloruštiny a opozičními politickými hodnotami. Mimo hlavní město respondenti neprojevovali takové snahy k manifestaci své kolektivní identity.

„(...) další důvod proč sem pořád jakoby tak nějak jako ponořená do tý, vlastně dva důvody, do té běloruské tematiky. Za prvé mi tady vyvíjíme různé běloruské aktivity, takže prostě pořád, pořád jakoby se nějak v tom pohybuju. A za druhý, já tady mám spoustu kamarádů z běloruské služby Radia Svobodné Evropa, takže (...) takových těch co jsou pro běloruské Bělorusko a třeba přešli do běloruštiny. A nevím, (ehm) jak se začli hodně zajímat o tu běloruskou kulturu, teď tady v zahraničí takových je víc, ale zase pořád tam máme ještě poměrně velké skupiny lidí, třeba co nemluví bělorusky. Mluví v každodenním životě

rusky a na děti mluví taky rusky, ale třeba připouštěj existenci tý běloruštiny a jsou jakoby vůči běloruštině nějak tak jako tolerantní“ (Int. 4).

6. 3 Transnacionální migrace a udržování komunikace s původní vlastí

Téma transmigrace či transnacionalismu má pro nás značnou návaznost na výše nastíněné vnímání svébytnosti běloruských emigrantů v českém sociokulturním prostředí, protože právě skrze kontakty se svojí původní vlastí se mohou na bázi tady a tam opakovaně znovu-vymezovat sociální a kulturní hranice. Procesy transnacionální migrace jsou úzce propojeny s globalizačními a modernizačními změnami, které přinesly nové nejen technologické změny v oblasti nadnárodní komunikace.

„Proti předpokladům státního myšlení transmigranti – tj. přistěhovalci participující v procesu transnacionální migrace – nerezignují na udržování sociálních vztahů podporujících je s místem původu a nevzdávají se svých původních identit“ (Szaló 2007: 7–8).

Až na jeden případ zůstávají všichni respondenti v kontaktu s Běloruskem, kde mají příbuzné a přátele, které s různou intenzitou během roku navštěvují. Návštěvy Běloruska probíhají většinou během svátků a prázdnin. Novodobé technologie (telefony, internet, sociální sítě nebo skype) nabízejí možnost, jak na jedné straně komunikovat s blízkými dle nutnosti, a na straně druhé, možnost získávat všemožné informace ze své původní země.

„Jezdím tam jednou za půl roku, především z toho, jakoby já bych ráda jezdila častěji. Já bych ráda jezdila jednou za tři měsíce, (...) ale jako většinou to vychází tak jednou za půl roku na Vánoce, protože otec má narozeniny právě čtyři a dvacátého prosince. A potom v létě na dva

týdny. No, ale zase zamnou, sem jezdí často kamarádi a aspoň jednou za rok i rodiče“ (Int. 4).

„(...) já jezdím vždycky jednou za rok do Běloruska, mám tam maminku osmdesát osm roků, ještě dva roky zpátky jezdila na kole, máme tam velký dům s velkú zahradú, tam i sestrá, sestra má svůj byt, nic proti ani k Rusku ani k Ukrajině, manžel jezdí k svým rodičům na Ukrajinu a ja za maminkou do Běloruska, to bliž a jinak volame po skypu“ (Int. 6).

„To byl asi první půl rok nic, nebo možná rok nic, a pak, (pauza) ono to bylo tak, že jsem doma nebyla skoro tři roky, byla jsem první půl rok změnit pas pak jsem se vracela, pak jsem tam nebyla tři roky a když jsem přijela na nějaký prázdniny, to je prostě taková obrovská změna, (...) že člověk se snaží být veselejší ale ten tlak, který je ve státě nebo celkově, že prostě je to já jsem prvních pár dní, přísahám že já jsem myslela že díky bohu že já jsem v Čechách, že já bych nechtěla nikdy, že vůbec netuším co bude dál, a já jsem vděčná že můžu to vidět jinak, to vnímat jinak“ (Int. 2).

„Ty lidi některý znám, protože v tý Praze nějakou dobu jsem. v komunitě taky býval jsem. Zprvíví asi nemám uplně zapotřebí, jakoby komunikovat s těma lidma, který jsou v Praze. Já mám dost komunikace s lidma, který zůstali tam (v Bělorusku). Tu informaci, kterou já potřebuju přijmout z tý země, s kterou já se nějakým způsobem spojím“ (Int. 5).

6. 4 Symbolika jazyka

V každé z narací se respondenti v nejrůznějších souvislostech zmiňovali o významu běloruského jazyka. U převažující většiny z nich bylo zdůrazňováno, že běloruština pro ně představuje dominantní znak běloruské identity. Význam běloruského jazyka byl v rámci jednotlivých

výpovědí demonstrován především na symbolické úrovni. Respondenti uznávali, že běloruštině jsou přiřazovány určité významové hodnoty, nejčastěji politického charakteru. Profesor geografie působící na Radfordské univerzitě Grigory Ioffe se v jedné ze svých prací (2007) věnuje vztahu běloruské identity a běloruského jazyka. Na základě dat ze sociálních výzkumů naznačuje, že příslušnost k běloruské komunitě není z hlediska vnímání řady aktérů vždy podmíněná jazykem komunikace.

„Teprve potom když jsem se přestěhovala do Prahy, tak tady jsem jakoby definitivně přešla v komunikaci takovej jako každenní komunikaci s Rusy v běloruštině. (...) jako s tím jazykem u nás to je zajímavý s tou běloruštinou, že to je hodně často, je to takovej politickej marker. A já si myslím, že to je špatně, jako že často automaticky, když člověk mluví bělorusky, společnost ho vnímá jako opozičníka, nebo jako člověka smýšlejícího než, než většina. A nemělo by to tak bejt přece je to jazyk, a mělo by se to především ztotožňovat s kulturou, že jakoby já, já jakoby vnímám kulturu především skrz jazyk. Ale u nás, u nás je to takový prostě znak, že ty patříš k opozici“ (Int. 4).

„(...) třeba máme státní jazyk ruštinu/běloruštinu ale většinou třeba na univerzitě je všechno v ruštině, nějaký státní věci v ruštině. (pauza) Posledních pět – šest let, nějaké prostě, nějaký se snaží prostě říct, že běloruštinu je same level, ale stále to nejde, (...) mám kamarády, který jsou politicky aktivní nebo je to člověk, který dělá třeba malíř nebo nějaký z akademie věd, který dělá tu běloruskost. Já si myslím, že dělám málo, že já se stydim. Já si myslím, že nemůžeš říct, že já jsem jakoby tím až tak moc třeba bělorusko nebo historie běloruska a se stydim“ (Int. 2).

Na této úrovni také dochází k určitému paradoxu, o kterém ve své práci hovoří i Šmídová (2008a). Ten spočívá v tom, že většina z respondentů zdůrazňuje symbolický charakter běloruštiny, nicméně pro každodenní komunikaci dává přednost ruštině, kterou ovládá podstatně

více lidí, a z toho důvodu je také mnohem jednodušší ji používat v praktickém životě. Příznivější podmínky pro užívání ruštiny respondenti popisují rovněž při běžném životě v Bělorusku, kde je například při vyřizování administrativních záležitostí snazší domluvit se ruským jazykem. Přesto existují v interpretacích určité rozdíly, které většinově na tuto situaci hledí se smířením a považují za normální se v tomto ohledu přizpůsobit. Naproti tomu však zazněly i názory, že je to tak politicky prosazováno.

„(...) neni Běloruska, protože ona ani neumí Bělorusky, prostě jako ani nerozumí běloruštině. Pro ní je ta běloruština úplně mimo, protože ona přijela v poslední třídě jako základní školy a pak studovala jenom průmyslovku a tím padem dokončila statni jazyk běloruš, (ehm) ruštinu. Tak když umíš ruštinu, prostě nepotřebuje, doslova nepotřebuješ Belaruštinu. Všechny statní papíry můžeš vyplnit buďto v belaruštině nebo ruštině. Protože určitě všichni to vyplňujú jako v ruštině“ (Int. 8).

„Bělorusky ja mluvit němužu. U nas v Bělorusku mluvit pa rusky, no tam v televízii pa bělorusky. No každa vesnica má svůj dialekt, no tak občas poznáš odkad, co za kraj, úplně jako čisto bělorusky málokdo umí mluvit, no nemá za potřebu. No, v škole učili, diktáty pisáli i tak. No strašně mám ráda písničky, u nás byli takyje běloruskyje Piesňáry“ (Int. 6).

„(...) ale protože ta běloruština mi taky připadla cizí, cizí jazyk. U nas doma se mluvilo rusky, ano. Matka byla z Ruska, otec Bělorus, mluvil taky rusky. Ze Sovětského svazu, kdě byla centralizacia a o regionální jazyky, regionálním jazykem nazývám, to co není ruština, zájem vlada neměla, ani dneska se to moc nezlepšilo“ (Int. 3).

„(...) ale my máme dva jazyky, a sem dělala inženýra a všechny papíry můžeme udělat na, v ruštině nebo běloruštině. To nevadí. Ale všichni výborně umí ruštinu, to je jasné. A běloruštinu už hodně lidí tak

neví jako ruštinu, protože málo mluví na tom jazyku. Hodně málo lidí čtou, protože potřebují pracovní mozek a už lidi to nechcejí. Protože to je, vědět ruštinu, a to jim stačí, domluvit se se všemi jinými lidmi“ (Int. 9).

6. 5 Vztah k historii a paměť Velké vlastenecké války

U skupiny vybraných respondentů bylo charakteristické, že většina z nich měla zkušenosti s vysokoškolským studiem ať už v Bělorusku nebo v ČR. Velká část z nich demonstrovala velký zájem o běloruské dějiny a kulturu. V rámci jejich vyprávění se objevoval většinově totožný výklad běloruské historie. Za „zlaté období“ běloruské historické svébytnosti byly často uváděny Polocké knížectví a Velkoknížectví litevské. Naopak pozdější období běloruských dějin, myšleno především období Rzeczypospolité a carské říše, bylo z pohledu většiny respondentů popisováno v negativním smyslu (jako doba, kdy Bělorusko ztratilo svou nezávislost). Období Sovětského svazu už většina z respondentů znala z vyprávění od svých rodičů nebo prarodičů. Pouze několik lidí tuto dobu vnímalo pohledem dětí. V naracích se k této době vypravěči vztahovali velmi rozdílně a s určitou ambivalencí. Z pozice vztahu k minulosti panovala shoda na silném zdůrazňování paměti Velké vlastenecké války, která je v Bělorusku velmi často připomínána. Odkazy na ní se objevují také na institucionálních úrovních a je připomínána v podobě mnoha památníků, muzeí nebo ve školních učebnicích.

„U nás to bylo celkem živé téma, protože dědeček byl na válce, a u babičky otec prostě nepřišel z té války. Takže jakoby mluvilo se o tom, řešilo se to hodně, ale jako řeší se to v Bělorusku furt (...) i když já myslím, že jako už ta doba dost dlouho už se to řeší (pauza), že ty váleční veteráni, co byli jako ve válce tak už nejsou tady, možná jen pár“ (Int. 7).

„Ty víš, že v každé rodině v Bělorusku byli zabiti (...) určitě byl někdo zabit za války a když tam říkají, že každý třetí zemřel nebo každý čtvrtý atd. Můj dědeček byl jediným člověkem, který zůstal se svým příjmením v Bělorusku, což ukazuje, že rodina, já nevím, kolik tam bylo lidí padesát nebo šedesát, všichni byli zabiti“ (Int. 1).

„(...) ona to musela napsat jinak, tak jako se líbí vládě. Takže já si myslím, že většina lidí vůbec netuší, že tohle je normální, že když je to napsané v učebnici historie tak si člověk myslí, že to je pravda, že to psali nějaký chytrý lidi (pauza.) Já si myslím, že víc než 50 % té historie nemáme v pohodě, to je tak pohádka pro děti“ (Int. 2).

6. 6 Konstrukce a interpretační vymezování hranic my-oni

Velice významný je pro uvědomování si vlastní svébytnosti na nejrůznějších identifikačních úrovních vztah k druhým, tedy vytváření hranic mezi námi a těmi druhými. V oblasti narace našich vypravěčů šlo tento proces zachytit převážně ve vztahu k Rusku či samotným Rusům.

„Jenomže, některý Bělorusové opravdu tíhnou k Rusku, opravdu si myslí, že to je to, co je zachráně. Tíhnou k Putinovi, tíhnou obecně k Rusku. Vidí, že to je velká země, velká kultura, a to je normálně zákon přitažlivosti, tady funguje váha. A ke všemu nemáme až tak velkou jazykovou bariéru, ale oni, když jsou tady tak já hned cítím, že jsou od nás odlišní, ale spousta Bělorusů tomu nerozumí“ (Int. 10).

Přesto v rámci interpretací znovu existovaly mnohé rozdíly. Někde bylo Rusko vnímáno především negativně a vymezování vůči němu bylo velmi silné. V jiných názorech byla zdůrazňována společná minulost a vztah k Rusku byl spíše neutrální. Přesto nikdo z Běloruských emigrantů nepochyboval o tom, že je Bělorusem.

„(...) já se dost často setkala s tím, že ten Bělorus třeba, když řeknu, že já jsem Bělorus, že on se za to stydí, že je Bělorus. Já si myslím, že hlavně v zahraničí „No odkud jsi? Noo, já jsem z Běloruska“, jak kdyby to bylo prostě, a tak se stydí. A když jsem byla teď v létě doma, setkala jsem se s tím, že třeba v kavárně a v jiných obchodech že spíš „já bych chtěl být Rusem“, že by těm lidem bylo líp, kdyby byli Rusové. Ale my máme jinou kulturu, že jo, prostě jsme jiný. (...) pro nás je důležitý ten člověk, ta osobnost, ani ne to co on dělá nebo kolik má prachů“ (Int. 2).

„Teď už to, teď už to trošičku opravili, trošičku jako rozdělili ruštinu, ruskou kulturu a Běloruskou. Ale jako ruská kultura, tak jako (pauza), jak tomu, jak tomu říct, jako. No ona (ehm) trošičku potlačuje tu běloruskou kulturu, určitě jako když ty budeš brát Rusko, tam bylo jako, víc těch jako, prostě těch, těch postav, který opravdu, který určovali tu, ten směr kultury. A kvůli tomu, že jsme byli, jako jedním sátem, tak šli jsme jako společnou cestou. A belorus, a belaruská kultura, běloruská kultura není tak jako, není tak, není tak pestrá jako ta Ruská a hodně lidí na to se prostě možná, možná si ji ani nevšímá“ (Int. 8).

Závěr

Záměrem této bakalářské práce bylo pokusit se prostřednictvím biografických rozhovorů zanalyzovat a popsat, na jakém základě vybraní příslušníci běloruské menšiny v České Republice konstruují a interpretují svůj vztah k národní identitě. Součástí toho byla rovněž snaha v rámci životních vyprávění postihnout intersubjektivně sdílené atributy, které by sloužily samotným jednotlivcům k upevňování a formování jejich vazby na úrovni kolektivní či národní identity. Na počátku práce bylo nutné vymezit předmět na teoretické rovině a popsat v jakých intencích k němu budeme přistupovat. Významné bylo rovněž představit zkoumaný problém v obecnějších souvislostech a seznámit se s existující relevantní literaturou, která představuje možné přístupy v oblasti zkoumání běloruské identity.

Pro závěrečné zhodnocení stanoveného cíle jsem vycházel především z dat získaných v rámci biografického výzkumu, jenž byla následně podrobena detailní analýze a reinterpetována. Musím také zdůraznit, že již moje přítomnost v roli výzkumníka mohla v určitých ohledech podmínit způsob výpovědi respondentů. Z tohoto pohledu jsem se však snažil co nejméně vstupovat do volných vyprávění. Závěry vyplývající z analýzy biografických rozhovorů byly zahrnuty v tematických oddílech, které ilustrovaly, na jakých základech samotní aktéři konstruují svoji běloruskou národní identitu. Jedná se o výpovědi z perspektiv jednotlivých subjektů, které však mohou rovněž zahrnovat rovinu intersubjektivně sdílených hodnot, jenž jsou neustále internalizovány prostřednictvím sociálních interakcí během jedincova života v konkrétním prostředí, společnosti či rodině.

Pro většinu z oslovených respondentů vycházela běloruská svébytnost ze specifických etnokulturních charakteristik, které byly z jejich pohledu interpretovány různými způsoby, nejčastěji jako esenciálně

statické vlastnosti. V této souvislosti byl u respondentů zdůrazňován svérázný charakter běloruské mentality, obvykle popisovaný jako v mnoha ohledech odlišný oproti ruské nebo české povaze. Rovněž se v rozhovorech objevovaly příklady stereotypů, vykreslujících Bělorusa jako pokojného, smířlivého, tichého, pohostinného nebo velice společenského člověka. Běloruská zvláštní osobitost byla rovněž zdůvodňována na základě původní běloruské existence v konkrétních historických etapách. Napříč rozhovory panovala relativní shoda, připisující počátky nezávislého rozvoje běloruské státnosti a kultury historickým útvarům Polockého knížectví či Velkoknížectví litevskému. Pozdější historický vývoj byl často hodnocen jako období útlaku od sousedních zemí, při němž byla potlačována možnost rozvoje samostatné běloruské kultury, literatury a umění.

Ve svém životním vyprávění se respondenti nejčastěji vraceli k období první poloviny devadesátých let. Předně k událostem, které se v Bělorusku odehrávaly po rozpadu Sovětského svazu a před nástupem současného běloruského prezidenta. Těchto pár let, při nichž docházelo k mnohým společenským a politickým změnám, bylo z jejich pohledu vnímáno velmi intenzivně a rozporuplně. Současně se v různých vrstvách vyprávění často projevovala paměť Velké vlastenecké války, jejíž odkaz byl v Bělorusku silně podporován a propagován už v období Sovětského svazu. V dnešní oficiální státní ideologii Běloruska je dědictví Velké vlastenecké války připomínáno a ožívováno prostřednictvím nejrůznějších institucí (např. muzeí, památníků, učebnic nebo historických válečných rekonstrukcí).

Velký prostor v rozhovorech respondenti věnovali také otázce jazyka, který většina z oslovených považovala za významnou hodnotu pro běloruské vědomí. V souvislosti s tím nastával určitý paradox, kdy většina z respondentů zdůrazňovala symbolickou důležitost běloruštiny ve smyslu jednoho ze základních faktorů pro jejich národní

sebedefinování. Avšak během běžné komunikace v Bělorusku nebyla často využívána a z mnoha důvodů bylo jednodušší mluvit v ruštině. Symbolický charakter jazyka měl podle části narátorů i přesah do politické roviny, kdy se stala běloruština symbolem politické opozice proti současnému režimu v Bělorusku. Nicméně tento pohled nebyl plně sdílený. Převážně u starších respondentek byl postoj k běloruštině spíše neutrální, a nebyla jí zároveň přisuzována tak významná symbolická hodnota.

V provedené analýze rovněž zohledňuji, že se jednalo o specifický výběr skupiny běloruských respondentů žijících v České Republice více než jeden a půl roku. Samotnou zkušenost se životem v poměrně odlišném českém sociokulturním prostředí projektoval do svých biografických vyprávění určitým způsobem každý z respondentů. Role cizince v českém prostředí měla patrný vliv na podoby sebeidentifikace narátorů, což bylo zdůrazňováno především v jejich vymezování se vůči ostatním Bělorusům. Většina z respondentů se během života v české společnosti potýká s dilematem, při němž se na jedné straně snaží co nejúčinněji integrovat, ale zároveň nechce ztratit své původní běloruské vědomí. Proto se v mnoha případech pokoušejí využívat dostupné možnosti, které jim zprostředkovávají bližší kontakt s běloruským kulturním prostředím (např. transmigrace, spolky nebo různé rituály).

Tato bakalářská práce v širších souvislostech nastínila základy, na kterých vybraní běloruští emigranti v České Republice konstruují v biografických rozhovorech svojí běloruskou národní identitu. Pro účel zkoumání problematiky spojené s národní identitou se během výzkumu osvědčilo využít pojetí narativních biografických rozhovorů Fritze Schützeho. Způsobilst této metody spočívala již v základním principu tohoto pojetí, tedy ve spontánním vyprávění epizodických příběhů narátory, při němž dochází k znovuoživení vzpomínek, které mohou

obsahovat nejen individuální, ale i kolektivně-historické události interpretované z pozice jednotlivých narátorů.

Pro účely dalšího zkoumání je tak možné využít právě Schützeho biografické metody. Nicméně bylo by vhodné rozšířit počet narátorů a rozhovory provádět opakovaně po delším časovém odstupu, poněvadž identifikace jedinců má situační charakter. Zároveň by bylo vhodné provádět terénní výzkum v běloruské komunitě, zaměřený například na činnost běloruských spolků, které organizují kulturní a společenskou činnost pro běloruské emigranty. Součástí výzkumu by mohla být rovněž analýza projevů běloruské komunity na sociálních sítích, kde dochází ke každodennímu kontaktu běloruských emigrantů a deklarování jejich běloruské svébytnosti.

Seznam literatury

- ASSMAN, Jan. *Kultura a paměť*. Praha: Prostor, 2001.
- BAHENSKÝ, František. *Národnostní politika na teritoriu bývalého SSSR*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2010.
- BARTH, Fredrik. Etnické skupiny a hranice. In: JAKOUBEK, Marek. *Teorie etnicity. Čítanka textů*. Praha: SLON, 2016. s. 205–236.
- BARTH, Fredrik, eds. *Ethnic groups and boundaries: the social organization of culture difference*. Boston: Little, Brown and comp., 1969.
- BEKUS, Nelly. *Struggle over Identity Alternative Belarusianness*. Budapest: CEU Press, 2010.
- BERGER, Peter L. / LUCKMANN, Thomas. *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Přeložil Jiří SVOBODA. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999.
- BITTNEROVÁ, Dana. Sebepojetí etnik v „otevřené“ české společnosti. In: BITTNEROVÁ, Dana / MORAVCOVÁ, Mirjam. *Kdo jsem a kam patřím*. Praha: Sofis, Pastelka, 2005. s. 5–14.
- BROUČEK, Stanislav / HRNÍČKO, Václav / UHEREK, Zdeněk / VALÁŠKOVÁ, Naďa. Faktory ovlivňující adaptaci a společenskou integraci přesídlenců z černobylské oblasti v České republice. *Výzkumná zpráva*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992.
- CALHOUN, Craig. Nationalism and ethnicity. *Annual review of sociology* (19) 1, 1993. s. 211–239.
- DEUTSCH, Karl W. *Nationalism and social communication: An inquiry into the foundations of nationality*. Cambridge: MIT Press, 1966.

- EBBINGHAUS, Hermann. *Über das Gedächtnis*. Leipzig: Duncker, 1885.
- ERIKSEN, Thomas H. Ethnic identity, national identity, and intergroup conflict: The significance of personal experiences. In: ASHMORE, Richard / JUSSIM, Lee / WILDER, David, eds. *Social Identity, intergroup conflict, and conflict reduction*. Oxford: Oxford University Press, 2001. s. 42–70.
- ERIKSEN, Thomas H. *Antropologie multikulturních společností: Rozumět identitě*. Praha: Triton, 2007.
- ERIKSON, Erik H. *Childhood and Society*. New York: Norton, 1950.
- ERIKSON Erik H. *Identity, youth and crisis*. New York: W. W. Norton Company, 1968.
- GEERTZ, Clifford. *Interpretace kultur*. Praha: SLON, 2000.
- GENETTE, Gérard. *Fikce a vyprávění*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR, 2007.
- GLOGOWSKA, Helena. *Białoruś 1914-1929: kultura pod presją polityki*. Białystok: Biaoruskie Towarzystwo Historyczne, 1996.
- GOFFMAN, Erving. *Stigma: Poznámky o způsobech zvládnání narušené identity*. Praha: SLON, 2003.
- HALBWACHS, Maurice. "*Les Travaux de L'Annee Sociologique*." Paris: F. Alcan, 1925.
- HALBWACHS, Maurice. *La Topographie légendaire des évangiles en terre sainte. Etude de mémoire collective*. Paris: Presses universitaires de France, 1941.

HALBWACHS, Maurice. *La mémoire collective: Ouvrage posthume publié*. Paris: Presses universitaires de France, 1950.

HÁJEK, Martin / HAVLÍK Martin / NEKVAPIL, Jiří. Narativní analýza v sociologickém výzkumu: přístupy a jednotící rámec. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* (48) 2, 2012. s. 199–223.

HAMAR, Eleonóra. *Vyprávěná židovství: o narativní konstrukci druhogeneračních židovských identit*. Praha: SLON, 2008.

HOLUBOVÁ, Kateřina. Koncept identity na poli sociologické teorie. *Acta Universitatis Carolinae: Philosophica et historica* (2), 2016. s. 31–49.

HORÁLEK, Adam. Tři přístupy k pupkům národů. Primordialisticko-modernistický diskurz prizmatem aktivity a objektivitě etnicity. *Český lid*, 2012. s. 23–43.

HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1999.

HUTCHINSON, John. *Modern Nationalism*. London: Fontana Press, 1994.

KNJAZEV, Stanislav N. / REŠETNIKOV Sergej V. *Osnovy ideologii beloruskogo gosudarstva*. Minsk: Akadēmija upravlenija pri Prezidentě Respubliki Belarus, 2004.

KOHN, Hans. *The Idea of Nationalism: A Study in Its Origins and Background*. Berkeley: Macmillan, 1961.

KOLENOVSKÁ, Daniela / PLAVEC Michal. *Běloruská emigrace v meziválečném Československu: studie a dokumenty: sociopolitický aspekt*. Praha: Karolinum, 2017.

KONOPÁSEK, Zdeněk. *Auto/biografie a sociologie*. Praha: Institut sociologických studií FSV UK, 1994.

KUBIŠOVÁ, Zuzana. Kolektivní paměť a národní identita. In: MASLOWSKI Nicolas / ŠUBRT, Jiří, a kol. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. s. 82–112.

LASTOUSKI, Aleksej / JAFIMAVA, Nadzeja. Vytoki nacyjanal'naj dzjaržaunasci u belaruskaj gistoryčnaj pamjaci, *ARCHE* (119) 2, 2013. s. 411–448.

LOEWENSTEIN, Bedřich W. *Projekt moderny*. Praha: Oikoymenh, 1995.

LOZOVIUK, Petr. *Evropská etnologie ve středoevropské perspektivě*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2005.

LUŽNÝ, Dušan. Kulturní paměť jako koncept sociálních věd. *Studia philosophica* 61 (2), 2014. s. 3–18.

MARKOVÁ, Alena. *Sovětská bělorusizace jako cesta k národu: iluze nebo realita?* Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012.

MLYNAŘ, Jakub. Paměť a narativita. In: MASLOWSKI, Nicolas / ŠUBRT, Jiří, a kol. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014. s. 213–235.

NAUMENKO, Ljudmila I. etničeskaja idėntičnosť' belorusov: soděržanije, dinamika, regional'naja i social'no-dėmografičeskaja specifika. Belarus' i Rossija: social'naja sfera i sociokul'turnaja dinamika. *trudov/pod obšč. red. OV Proleskovskogo, GV Osipova*. Minsk: IAC, 2008. s. 111–133.

PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006.

PROKOPIUK, Jan. *Etnos i tożsamość: białoruski proces narodotwórczy*. Torun: Wydawnictwo Tako, 2013.

RADZIK, Ryszard. *Między zbiorowością etniczną a wspólnotą narodową: Białorusini na tle przemian narodowych w Europie Środkowo-Wschodniej XIX stulecia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000.

RADZIK, Ryszard. *Kim są Białorusini?*. Torun: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2002.

RADZIK, Ryszard. Cesty k národnímu obrození: běloruský a český model. In: *Sborník příspěvků z konference konané 4.-6. 7. 2006 v Praze*. Praha: Univerzita Karlova, 2006. s. 74–96.

RADZIK, Ryszard. *Białorusini-między Wschodem a Zachodem*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2012.

RADZIK, Ryszard. What future for Belarus? An analysis of identity issues. *Sprawy Narodowościowe* 3 (42), 2013. s. 7–34.

SAHANOVIČ, Hienadz / ŠYBIEKA, Zachar. *Dějiny Běloruska*. Praha: NLN, 2006.

SCHUTZ, Alfred / LUCKMANN, Thomas. *The structures of the life-world*: Northwestern university press, 1973.

SCHÜTZE, Fritz. Biographieforschung und narratives Interview. *Neue praxis* 13 (3), 1983. s. 283–293.

SCHÜTZE, Fritz. *Ethnographie und sozialwissenschaftliche Methoden der Feldforschung: eine mögliche methodische Orientierung in der Ausbildung und Praxis der Sozialen Arbeit?*. Lambertus: Verl., 1994.

SCHÜTZE, Fritz. Biography Analysis on the Empirical Base of Autobiographical Narratives: How to Analyse Autobiographical Narrative

Interviews—Part I. *European Studies on Inequalities and Social Cohesion* 1 (2), 2008, s. 153–242.

SMITH, Anthony D. *National identity*. Reno: University of Nevada Press, 1991.

SMITH, Anthony D. Etnický základ národní identity. In: HROCH, Miroslav. *Pohledy na národ a nacionalismus: čítanka textů*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. s. 270–297.

SOUKUP, Václav / VODÁKOVÁ, Alena / VODÁKOVÁ, Olga. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: SLON, 2000.

SVOBODA, Michal. Biografická metoda v antropologii. *Antropoweb* 2 (3). s. 1–11, 2007.

SZÁLÓ, Csaba. Transnacionální migrace. *Proměny identit, hranic a vědění o nich*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2007.

ŠMÍDOVÁ, Michaela. Zpráva o výzkumu Bělorusů. In: *Lidé města: revue pro etnologii, antropologii a etnologii komunikace*, 2004.

ŠMÍDOVÁ, Michaela. Běloruští političtí emigranti v České republice. In: BITTNEROVÁ, Dana / MORAVCOVÁ, Mirjam. *Kdo jsem a kam patřím*. Praha: Sofis, Pastelka, 2005. s. 249–263.

ŠMÍDOVÁ, Michaela. Běloruští studenti na českých vysokých školách a jejich vztah k běloruským krajauským spolkům. In: BITTNEROVÁ, Dana / MORAVCOVÁ, Mirjam a eds. *Etnické komunity v kulturním kontextu*. Praha: Ermat, 2008a. s. 173–189.

ŠMÍDOVÁ, Michaela. *Běloruští azylanti v ČR a vybrané otázky sociokulturní adaptace*. Praha, disertační práce. Karlova Univerzita. Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mirjam Moravcová, 2008b.

ŠUBRT, Jiří. Antinomie sociální paměti. *Sociologia*. 43 (2), 2011a. s. 133–157.

TITARENKO, Larissa. Post-soviet national identity: Belarusian approaches and paradoxes. *Filosofija, Sociologija* 18 (4), 2007. s. 79–90.

TYRLÍK, Mojmir / MACEK, Petr / ŠIRŮČEK, Jan. *Sebepojetí a identita v adolescenci – sociální a kulturní kontext*. Brno: Masarykova univerzita, 2010.

UHEREK, Zdeněk / VALÁŠKOVÁ, Naďa / BROUČEK, Stanislav. Češi z Běloruska. *Český lid*, 1997. s. 177–190.

UHEREK, Zdeněk / VALÁŠKOVÁ, Naďa. Řízené migrace po roce. In: UHEREK, Zdeněk a eds. *Kultura–Společnost–Tradice II. Soubor statí z etnologie, folkloristiky a sociokulturní antropologie*. Praha: Etnologický ústav AV ČR, 2006. s. 169–201.

Internetové zdroje:

Český statistický úřad. *Cizinci v České republice*, 2017 [online]. Český statistický úřad. [cit. 2.3.2018]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/documents/10180/45709982/29002717.pdf/770a1c14-6ea7-4c47-831e-3936e3ca1ab3?version=1.2>.

FISCHER-ROSENTHAL, Wolfram. Potíže s identitou: biografie jako řešení některých (post)moderních dilemat. *Biograf* [online]. 1997 [cit. 24.3.2018]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=1201>.

FISCHER-ROSENTHAL, Wolfram / ROSENTHAL, Gabriele. Analýza narativně-biografických rozhovorů. *Biograf* [online]. 2001 [cit. 24.3.2018]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2402>

HIRT, Tomáš. Přehled základních tezí modernistického pojetí nacionalismu. *AntropoWebzin* [online]. 2007, 2–3, s. 1–5 [cit. 12.3.2018]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/prehled-zakladnich-tezi-modernistickeho-pojet>.

HROCH, Miroslav. Zmatky kolem nacionalismu. *AntropoWebzin* [online]. 2006, 1–2, s. 49–65. [cit. 4.3.2018]. Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/zmatky-kolem-nacionalismu>.

JEKADUMOV, Andrej I. Belorusskaja idětičnosť i bazovyje cennosti v epochu globalizacii. *Filosofsko-gumantirnye nauki. sb. nauč. st. Vyp.* [online]. 2008, 5 (10), s. 232–238 [cit. 10.3.2018]. Dostupné z: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/11970>.

Ministerstvo Vnitřní ČR: *Cizinci s povoleným pobytem*, 2018 [online]. Ministerstvo vnitra České republiky. [cit. 23.2.2018]. Dostupné z:

<http://www.mvcr.cz/clanek/cizinci-s-povolenym-pobytem.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>.

SCHÜTZE, Fritz. Narativní interview ve studiích interakčního pole. *Biograf* [online]. 1999, 20, s. 33–51 [cit. 18.3.2018]. Dostupné z: <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=2003>.

ŠIMOV, Vselovod V. Belorusskaja iděntičnost' v kontěkstě belorusko-rossijskoj intěgracii. *Sociologija: naučno-těoretičeskij žurnal / Belorusskij gosudarstvennyj universitět* [online]. 2015, 4, s. 67–74 [cit. 8.3.2018]. Dostupné z: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/162332>.

TITARENKO, Larissa. Koncepcija beloruskoj nacional'noj iděntičnosti v uslovijach sovremennoj mnogovektornosti razvitija. *Filosofija i social'nye nauki: Naučnyj žurnal* [online]. 2010, 4, s. 24–30 [cit. 12.3.2018]. Dostupné z: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/8152>.

Resume

The aim of my bachelor's work has been to understand through the analysis of biographical interviews how the Belarusian emigrants living in the Czech Republic create and interpret their own relation to their national identification in their life identification. What aspects from their point of view are part of their national identity. Within the framework of the theoretical level of the work, it presents an overview of several selected publications that illustrate the current discourse of the study of Belarusian identity. There are also several appropriate approaches to collective identity issues. The distinctive space is devoted to the tradition of collective memory and to the following conception of Jan Assmann's cultural and communicative memory. The practical research section contains ten interviews with members of the Belarusian minority. The interviews were conducted in a form of free narration based on the concept of the biographical method of Fritz Schütze. The final analysis of these interviews reveals that Belarusian identity has had many different forms, which were often heavily burdened by their political and ideological values. Within the narratives, Belarusian identity was created primarily in connection with the symbolic character of Belarus, its own culture and history, and its frequent delimitation with neighboring Russia.

Seznam informátorů:

Interview 1 (Int. 1): (Žena, 25 let, Plzeň, studentka i pracuje, v ČR od roku 2015, žila v Borisovu a později v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 2 (Int. 2): (Žena, 28 let, Plzeň, studentka i pracuje, v ČR od roku 2012, žila v Minsku)

Interview 3 (Int. 3): (Muž, 23 let, Praha, student, v ČR od roku 2015, žil v Minsku, středoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 4 (Int. 4): (Žena, 31 let, Praha, pracuje, v ČR od roku 2009, žila v Minsku a později v Maladěčno, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 5 (Int. 5): (Muž, 47 let, Plzeň, pracuje, v ČR od roku 2005, žil v Maladěčno, středoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 6 (Int. 6): (Žena, 58 let, Zdice, pracuje, v ČR od roku 1999, žila v Pinsku, středoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 7 (Int. 7): (Žena, 40 let, Lysá nad Labem, pracuje, v ČR od roku 2002, žila v Polocku a později v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 8 (Int. 8): (Muž, 38 let, Žebrák, pracuje, v ČR od roku 2014, žil v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 9 (Int. 9): (Žena, 45 let, Most, pracuje, v ČR od roku 2016, žila v Minsku, středoškolské vzdělání v Bělorusku)

Interview 10 (Int. 10): (Muž, 29 let, Praha, pracuje, v ČR od roku 2011, žil v Baranaviči a později v Minsku, vysokoškolské vzdělání v Bělorusku, vysokoškolské vzdělání v ČR)